

Graven naar macht

Wanneer ons een boekwerk van bijna 500 bladzijden wordt aangeboden, waaraan vele jaren door een groot aantal mensen is gewerkt, dan past in de eerste plaats eerbied voor de energie en volharding die aan de dag worden gelegd.

Graven naar macht is een ongetwijfeld door integere intenties gedragen poging om op grond van onderzoek iets meer aan de weet te komen over machtsstructuren in Nederland 1). Al lezende bekwam ons alsmaar het gevoel dat er desondanks geen sprake is van een onbevooroordeelde aanpak. De schrijvers hebben gezocht naar relaties tussen belangrijke personen die functies hebben in grote bedrijven, banken en adviescolleges bij de overheid. Wat nu opvalt is dat wanneer zij een schets geven van de bevoegdheden van de personen en groepen naar wier „macht” wordt gegraven, alles wat aan relativerende opmerkingen over de uit deze bevoegdheden voortvloeiende macht kan worden gemaakt, nagenoeg ontbreekt. Deze verhulling is begrijpelijk omdat wanneer men al te veel relativiteit, de zin van het onderzoek op losse schroeven komt te staan. Het gevolg is wel dat bij dit procédé commentatoren en recensenten geprikkeld worden om juist in deze zwakke plekken te gaan wroeten.

De schrijvers ontdekken hele spinnewebben van persoonlijke relaties tussen grote bedrijven onderling, tussen grote bedrijven en banken en tussen deze categorieën en de overheid. Dubbele functies (of meer) zijn geen uitzondering. Het grote bankwezen blijkt vooral via commissaris-functies vertegenwoordigd te zijn in de grote bedrijven. De grote bedrijven hebben weer verbindinglijnen met de banken. De factor arbeid komt er, zo stellen de schrijvers, niet aan te pas. Veel aandacht schenken de schrijvers in een apart hoofdstuk aan de Sociaal Economische Raad. Het blijkt dat een vrij groot aantal kroonleden verbindingen heeft met het grote bedrijfsleven.

Nergens stellen de onderzoekers dat al deze verbindingen iets zeggen over de effectieve macht die wordt uitgeoefend. Er valt wetenschappelijk gesproken geen onvertogen woord. Wel wordt steeds onderstreept dat de blootgelegde structuren een voorwaarde voor machtsuitoefening kunnen zijn. In dit opzicht is de titel van het boek naar onze smaak misleidend. Er wordt niet gegraven naar macht, maar er wordt een verzameling namen op verschillende manieren geordend. Bij zo'n procédé loopt men het risico dat „de berg een muis baart”. Wij hebben dan ook het gevoel dat dit reuze karwei ons eigenlijk niet veel wijzer maakt. Op betrekkelijk eenvoudige wijze hadden de schrijvers kunnen nagaan dat onder bepaalde omstandigheden het verzamelen van al die informatie vrij steriel is. Zij hadden bijvoorbeeld in een enkel gesprek kunnen natrekken hoe beslissingen tot stand komen. Insiders op Economische Zaken zouden stellig bereid zijn geweest om mee te delen, dat voor beslissingen van enige importantie alleen al binnen één departement, diverse Directoraten of Directoraten-Generaal elkaar te lijf gaan met verschillende gezichtspunten (industrie, handel en nijverheid, internationale betrekkingen, milieu). Elk gezichtspunt heeft zijn eigen ambtelijke verdedigers. Daarnaast

is er géén beslissing op economisch gebied of er zijn belangen van andere departementen bij betrokken. In het interdepartementaal overleg woedt de strijd dan onverdroten voort. Daarnaast zijn er diverse adviescommissies van het bedrijfsleven (onderling van nature doorgaans niet homogeen door tegengestelde belangen), en niet te vergeten is er ook de dagelijkse sneltrein Den Haag-Brussel-Parijs v.v., vol ambtenaren die op reis zijn om over internationale repercurssies van nationale maatregelen in Benelux-, EG- of OECD-verband te overleggen. Wederom geen sinecure.

Last but not least zijn er de politieke partijen die zich kunnen doen gelden, wanneer het om een beleid gaat dat in het parlement moet worden besproken. In dit grote geheel is de macht van alle SER-kroonleden samen, wel of niet verbonden met het bedrijfsleven, microscopisch klein. Dit geldt te meer waar de SER zelf ook wel weer een vat vol tegenstellingen is, waar lange tijd de Pousiaanse meesterhand nog al eens met UNO-achtige formules tegenstellingen trachtte te maskeren. Veel adviserend commissiewerk heeft geen andere functie dan dat aan belangengroeperingen gelegenheid wordt gegeven om stoom af te blazen. Er is een bepaalde categorie mensen die dit soort werk leuk vindt en zelfs denkt dat het gewichtig is en het daarom zoekt. Die mensen komt men in veel commissies tegen en zij zijn nu ook gevangen in de spinnewebben van de onderzoekers. Wanneer de onderzoekers zich daarover in enkele informele gesprekken hadden georiënteerd, hadden ze wellicht ontdekt dat zij op die plaatsen niet naar macht hoefden te gaan graven. Het zou dan misschien een veel interessanter probleem zijn geweest om te onderzoeken hoeveel steriel en juist veel machteloos commissiewerk er in Den Haag en omstreken wordt verricht. Men had dan ook als titel kunnen kiezen: „Graven naar onmacht”.

Wij vinden het ook jammer dat de schrijvers nagenoeg geen moeite hebben gedaan om bij het formuleren van hun uitgangspunten de „macht” van grote bedrijven die zij als uitgangspunt voor het onderzoek namen, te relativiseren. Een op Nederlandse schaal „groot” Nederlands bedrijf, dat in een concurrentieverhouding op leven en dood staat met buitenlandse bedrijven, heeft op die markt geen macht. Een mammoet-concern dat ontdekt dat de minister van Economische Zaken uitgerekend alle artikelen van dat bedrijf aan verticale prijsbinding onttrekt, omdat die minister daarmee politieke eer kan inleggen (het voorbeeld is historisch) blijkt machteloos, alle mogelijke verbindinglijnen ten spijt. Een bedrijf dat kapot wordt gestaakt door de vakbonden is evenzeer machteloos. Wanneer de auteurs dan ook in hun lijnenspel geen invloed van de factor arbeid ontdekken, zegt dat niets over de buiten de beleidslijnen om geconcentreerde macht van die factor. Aan relativerende opmerkingen over de macht van de commissarissen ont-

1) H. M. Helmers, R. J. Mokken, R. C. Plijter en F. N. Stokman, *Graven naar macht*, Van Gennep Amsterdam, 1975, 448 blz., f. 37,50.

Inhoud

<i>Prof. Dr. J. Wemelsfelder:</i>	
Graven naar macht	1017
Column	
Kroonleden als kroonluchters, door <i>Prof. Dr. A. Peper</i>	1019
<i>Drs. K. Mulder:</i>	
De tweede auto en beperking van het autobezit	1020
<i>Dr. P. M. van Nieuwenhuyzen:</i>	
De positie van de zelfstandige ondernemers in de detailhandel (II) ...	1023
Mededelingen	1024/1029
<i>Drs. B. J. Kruimel:</i>	
Schatkistpapier en indirecte kredietbeheersing	1025
<i>Mr. Drs. C. A. de Feyter:</i>	
Probleemgebieden economie vallen samen met die van grote delen van het bedrijfsleven	1027
<i>Drs. L. A. van der Linden:</i>	
Van marktonderzoeker naar sociaal onderzoeker	1030
Toets op taak	
Bijstand en gezinsverzorging, door <i>Drs. P. H. Laman</i>	1031
Fisconomie	
Vervangingswaarden als basis van de winstbepaling voor het internationale voetlicht, door <i>Dr. K. van der Heeden</i>	1033
Boekennieuws	
L. H. Klaassen en A. C. P. Verster met medewerking van T. H. Botterweg: Kosten-batenanalyse in regionaal perspectief, door <i>Drs. Th. Zuidema</i>	1034
Mededeling	1035

breekt ook het een en ander. Wij hebben uit de kring van de commissarissen van één van de door de onderzoekers genoemde grote bedrijven, al eens de verzuchting gehoord dat zij zich zo machteloos voelen onder de druk van het gewicht van de omvangrijke rapporten van de deskundigen. De kwaliteit van de maaltijden, gebruikelijk na een commissarissenvergadering van dat bedrijf, schijnt hoger dan die van de commentaren die men vermag te geven. Men zou ook naar voren kunnen brengen dat de speelruimte voor het beleid vaak beperkt is door de druk van de economische omstandigheden, door overheidsmaatregelen, de publieke opinie enz.

Het bovenstaande wil uiteraard niet zeggen dat er geen machtsproblemen bestaan. Ons bekwam echter het gevoel dat het niet zo erg zinvol is om naar macht te graven voor je je enigszins hebt georiënteerd op de vraag of er ergens macht zit. Die oriëntatie ontbreekt. Integendeel, er zijn zelfs aanwijzingen dat veel commissiewerk steriel en veel vergaderwerk machteloos is.

Wij vonden dat — al met al — zulke zwakke plekken in het procédé dat de schrijvers volgden, dat voor ons het *Graven naar macht* een beetje overkwam als „Graven in het wilde weg”. Nu hoeft de soep van deze kritiek niet zo heet gegeten te worden als hij wordt opgediend. Als in een volgende druk alle suggesties in het boek over het machtsbereik van de onderzochte personen en groepen worden gerelativeerd en de titel van het boek wordt veranderd in „Banen en baantjes in Nederland” kan bovenstaand commentaar vervallen.

J. Wemelsfelder

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerkster: Mej. J. Koenen.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 109,20 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f. 67,60 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekening no. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,- (incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekening no. 8408 t.n.v. Stichting het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam.
tel. (010) 260 260, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Kroonleden als kroonluchters

De SER kun je niet missen, geen dag! Die leuze zou zo'n tien jaar geleden nog bruikbaar zijn geweest. Nu, in 1975, moet je iets anders bedenken. Ik werd weer eens aan de SER herinnerd door de uitvoerige verhalen in allerlei periodieken ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan (3 september jl.) van deze eerbiedwaardige instelling. De algemene teneur van die verhalen was er een van matheid, van twijfels. Het ene persorgaan (*De Groene*) sprak van een jubilaris die zich zelf had overleefd, het andere (*de Volkskrant*) sprak van een SER die in een crisis verkeert, weer een ander (*Het Financieele Dagblad*) constateerde dat de jubilaris in slaap was gevallen. Zelfs de opgewektere commentaren — en die waren er natuurlijk ook — hadden de wat geforceerde toon die je aantreft bij mensen die het zo vervelend vinden om juist bij zo'n jubileum de werkelijkheid een stem te geven. Velen lijken een beetje met de SER in hun maag te zitten, maar omdat het zo vermoeiend is iets nieuws te bedenken, en nog vermoeiender om iets nieuws op te zetten mag de SER blijven.

Wel moet worden vermeld dat al een tijd een commissie bezig is taak, samenstelling en werkwijze van de SER onder de loep te nemen. Trouwens ook de voorzitter van de SER heeft een aantal gedachten ontvouwd, die erop uit zijn de SER nieuw leven in te blazen. Voorts is van de kant van de vakorganisaties onder meer de gedachte geopperd de bedrijfsorganisaties (schappen e.d.) om te vormen tot instellingen die werkelijk richting kunnen geven aan het sociaal-economische proces. Er is dus wel wat aan de gang sinds een aantal jaren geleden kritiek op de SER is losgekomen. In het beperkte bestek van een column kan ik niet ingaan op de voorstellen die her en der zijn geventileerd om de SER om te vormen, al wil ik wel mijn indruk kwijt dat er de komende jaren weinig ingrijpends op het SER-front zal gebeuren. De belangrijkste dragers van het gebouw — werknemers en werkgevers — lijken te veel in beslag genomen

door andere, heel belangrijke zaken dan dat zij de ontmoetingsplaats, die de SER is, voorlopig zouden willen prijsgeven.

Laten wij eens kijken hoe het staat met de derde „poot” van de SER, de vroeger veel geprezen, maar nu steeds meer verguisde kroonleden. Het is onmiskenbaar dat deze groep van zeer-geleerde tot hooggeleerde heren de laatste jaren wat in de verdrukking is gekomen. Zij zijn — zo is mijn indruk — vermorzeld door het geweld — en de daarmee gepaard gaande duidelijkheid —, waarmee werkgevers en werknemers elkaar de laatste jaren tegemoet treden. In het algemeen belang — dat zij in het oog zouden moeten houden — gelooft niemand meer. Van niemand hebben de kroonleden een mandaat gekregen om het algemeen belang — maar dan duidelijk omschreven — te dienen. De enige legitimatie die zij zich zelf kunnen verschaffen is de verwijzing naar hun wetenschappelijke kwaliteiten. Maar die basis is te smal om zich — in het verband van de SER — staande te houden. Je moet wel uit zeer eigenwijs hout gesneden zijn om werkgevers en werknemers voor te zeggen wat zij zouden moeten doen. In het politieke spel dat in de SER wordt gespeeld, word je — of je wilt of niet — tot een keuze gedwongen, een keuze waarvoor de wetenschap — gelukkig — onvoldoende aanwijzingen geeft.

Het zal niet toevallig zijn geweest dat minister Boersma — zij het heel voorzichtig — in zijn rede bij het SER-feest de positie van de kroonleden aan de orde heeft gesteld. Hij spreekt van „functionele onduidelijkheid”. De minister zegt: „En als hier sprake zal blijken te zijn van een onduidelijkheid is er dan geen reden om na te gaan of de huidige tripartite-samenstelling van de SER gehandhaafd dient te blijven?” Rustige, voorzichtige taal, maar voldoende om

te kunnen vermoeden dat in regeringskringen de functie van kroonlid van de nodige vraagtekens wordt voorzien. Ik meen dat — om het maar niet over de hele SER te hebben — de positie van kroonlid moeilijk meer valt te handhaven. Hij heeft — althans formeel — geen achterland, hij is nergens mee verbonden, niet aan de regering, niet aan de werkgevers, niet aan de werknemers. Hij telt niet mee, terwijl hij wel wordt meegeteld.

Enfin, dit mini-probleem in het sociaal-economische beleid moet toch snel kunnen worden opgelost. Dan blijven wij ook verschoond van de weinig verheffende tonelen die we de laatste jaren met de commissie van economische deskundigen van de SER hebben meegemaakt. Aan deze commissie laat zich de problematiek van de kroonleden misschien wel het best illustreren. Waar haalt deze commissie van ongetwijfeld knappe bollen het recht vandaan om het Nederlandse volk te zeggen wat er op het hele brede veld van het sociaal-economische beleid moet worden gedaan? Aan de adviezen heb je weinig, omdat — ik noem maar enkele zaken —:

- er niets in staat wat we al niet wisten;
- iedereen die delen uit het advies haalt die in zijn straatje passen;
- zij verdeeld zijn, zoveel economen, zoveel zinnen; ook de economie — het is niet anders — is een maatschappijwetenschap en ook economen zijn maar mensen;
- de commissie niet tot overeenstemming kon komen en derhalve besloot maar geen advies uit te brengen.

Ik vind dat economen van het formaat, dat in de commissie aanwezig is, zich niet in een positie moeten manoeuvreren (of laten manoeuvreren), die geen duidelijke maatschappelijke verankering heeft. De commissie van economische deskundigen hangt — uit een oogpunt van legitimiteit — volslagen in de lucht. En daarmee de adviezen.

Als we nu de figuur van kroonlid laten vallen, vervaagt dan niet het verschil tussen de SER en de Stichting van de Arbeid? Toch nog eens even over denken.

De tweede auto en beperking van het autobezit

DRS. K. MULDER*

Er bestaat over de tweede auto veel misverstand en verwarring. Vooral sinds er een morele veroordeling over is uitgesproken door degenen, die in die tweede auto één van de meest bedenkelijke uitwassen van de consumptiemaatschappij zien. Doordat er maar heel weinig cijfers over de tweede auto gepubliceerd zijn, heeft genoemde veroordeling tot allerlei uitspraken en conclusies geleid, die in feite op gissingen berusten. De bedoeling van dit artikel is wat meer klaarheid in deze situatie te brengen met een aantal gegevens, die in oktober 1974 verzameld werden door de Nederlandse Stichting voor Statistiek in een steekproefonderzoek, dat in opdracht van Shell Nederland Verkoopmaatschappij werd uitgevoerd.

Een paar opmerkingen vooraf

- Tweede en volgende auto's komen alleen voor in gezinnen en soortgelijke samenlevingsverbanden en niet bij alleenstaanden (de zonderling alleenstaanden, die meer dan één auto hebben worden hier verwaarloosd).
- Binnen de gezinnen kunnen auto's toebehoren aan de man, de vrouw of aan een ander gezinslid.
- Andere gezinsleden verschillen hierin van alleenstaanden dat ze in gezinsverband en niet op zich zelf wonen. Dit maakt voor de maatschappelijke rechtvaardiging van het autobezit weinig verschil.
- In de praktijk richten de bezwaren zich daarom vooral op echtparen waarvan man en vrouw beide een eigen auto bezitten en meer in het bijzonder op die echtparen, waarvan de vrouw geen werkkring buitenshuis heeft en haar wagen dus niet voor de uitoefening van een beroep of voor woonwerk-verkeer behoeft te gebruiken.

In het eind 1973 gepubliceerde rapport over *Het aantal personenauto's in Nederland* geven Prof. Cramer c.s. aan de tweede auto's van deze gezinnen het predikaat „klantenauto”. Een klantenauto is dus een auto, die toebehoort aan een vrouw, die buiten haar eigen huishouding geen werkkring heeft en die gehuwd is met een man, die een eigen auto heeft 1). Er wordt bij de beoordeling van deze klantenauto's weleens wat gemakkelijk uit het oog verloren, dat er soms heel nuttig sociaal werk mee wordt gedaan (tafeltje-dek-je, vervoer van bejaarden, invaliden enz.). Ook in het rapport van Cramer c.s. wordt dit aspect niet genoemd. Daarom kunnen tegen de benaming „klantenauto” wel wat bedenkingen worden aangevoerd. Wij zullen echter om de op dit gebied bestaande verwarring niet te vergroten de terminologie van Cramer c.s. overnemen.

Uitkomsten van het onderzoek

Voor het Shell-onderzoek werden door de enquêteurs van

de Nederlandse Stichting voor Statistiek 3.600 Nederlandse gezinnen bezocht, die te zamen een representatieve steekproef vormden van alle Nederlandse gezinnen. In deze gezinnen werden in mondelinge gesprekken gegevens verzameld over samenstelling en autobezit van het gezin. Het begrip gezin werd daarbij ruim genomen. Alleenstaanden, die in woningen wonen en meer dan 4 dagen per week voor hun eigen voeding zorgen, werden eveneens als gezin beschouwd.

Nederland telde in oktober 1974 4,2 mln. van de zo gedefinieerde gezinnen. Er kon worden vastgesteld, dat deze gezinnen over ca. 3 mln. personenauto's beschikten. Het totale aantal personenauto's wordt voor oktober 1974 op 3¼ mln. geschat. Nederland telde toen ca. ¼ mln. personenauto's, die niet of niet regelmatig in gebruik zijn bij gezinnen. Hierbij valt te denken aan taxi's, huurauto's, echte directieauto's, de vloot van de Rijks Automobielen Centrale, auto's toebehorend aan gestichtsbevolking enz.

De 4,2 mln. gezinnen kunnen worden verdeeld in volledige gezinnen (minstens bestaande uit man en vrouw, maar meestal ook nog uit een of meer inwonende kinderen of anderen), onvolledige gezinnen (waarin de man of de vrouw ontbreekt) en alleenstaanden.

Voor elk van deze categorieën is nagegaan over hoeveel auto's ze beschikken (zie tabel 1). Met behulp van deze en andere uitkomsten kon worden berekend, dat Nederland in oktober 1974 277.000 gezinnen met meer dan één auto telde (267.000 volledige en 10.000 onvolledige gezinnen). Deze gezinnen beschikten over 314.000 tweede en volgende auto's en daarvan behoorden er 147.000 toe aan gehuwde vrouwen en 167.000 aan andere gezinsleden.

Tabel 1. Autobezit in Nederlandse gezinnen

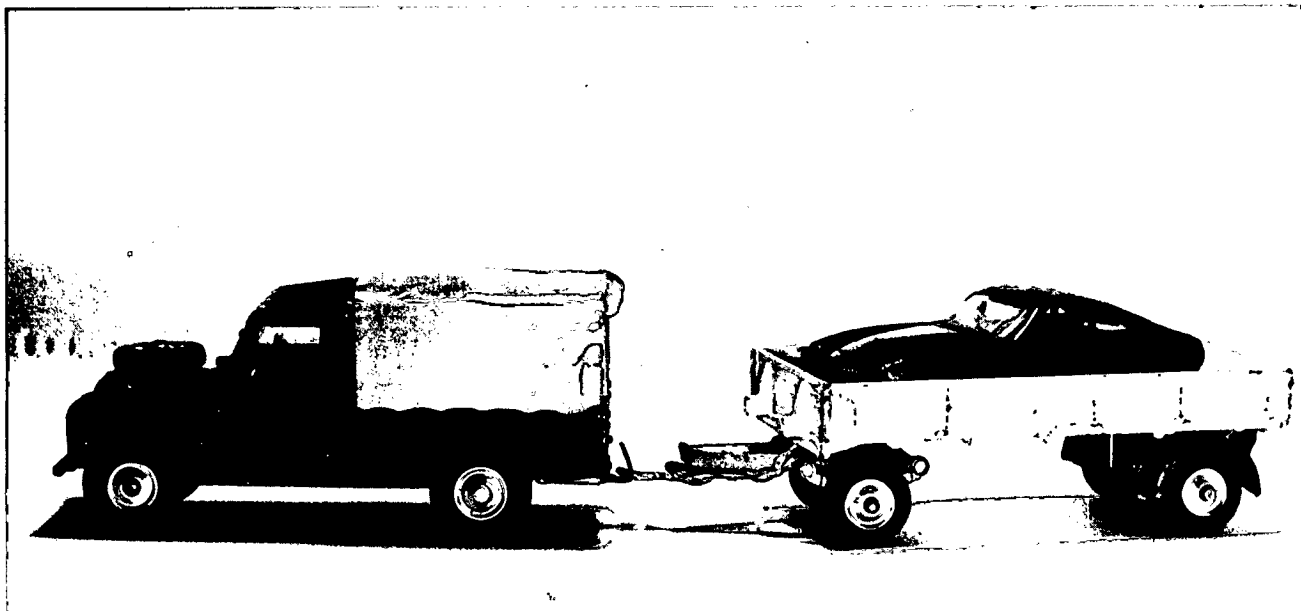
Oktober 1974	Volledige gezinnen	Onvolledige gezinnen gezinshoofd		Alleenstaanden	
		man	vrouw	man	vrouw
Aantal in totale bevolking x 1.000	3.470	50	170	130 a)	380 a)
Geen auto	28	38	56	67	85
Een auto	64	56	40	33	15
Twee of meer	8 b)	6	4	—	—
Totaal	100	100	100	100	100

a) Hiervan 50 jaar of ouder resp. 82 en 327 x 1.000; % autobezitters onder deze ouderen resp. 17 en 8.

b) 7% twee, 1% drie, 0% vier of meer.

* De auteur is Hoofd Marktonderzoek bij Shell Nederland Verkoopmaatschappij.

1) Onder alleenstaanden en gezinnen met één auto komen gevallen voor, waarin de auto ook vrijwel uitsluitend voor „klantenverplaatsingen” wordt gebruikt. Strikt genomen zijn dat ook klantenauto's. Wij laten ze verder buiten beschouwing, omdat ze statistisch nauwelijks zijn op te sporen.

De tweede auto

Er is in het onderzoek helaas niet gevraagd of de gehuwde vrouwen een werkring buiten hun eigen huishouding hebben en daarom kunnen genoemde 147.000 auto's niet verder worden onderverdeeld in klantenauto's en overige tweede auto's. Maar er is op grond van de nu beschikbare cijfers toch wel met grote zekerheid te zeggen, dat van alle tweede en volgende auto's in Nederland er nog niet één op de drie als klantenauto kan worden beschouwd. Gerelateerd aan het totale Nederlandse personenautopark is het aantal klantenauto's vermoedelijk ca. 3%.

Met deze cijfers wordt een stukje van de analyse van Cramer c.s. ondergraven. Op blz. 39 van hun rapport staat: „Bij meervoudig autobezit zijn de additionele auto's meestal maar niet altijd klantenauto's. Dit verleent aan meervoudig autobezit het karakter van een luxe". Deze bewering is dus niet juist en daarmee ontvalt waarschijnlijk ook de betekenis aan het op blz. 40 en 41 gedemonstreerde verband tussen meervoudig autobezit en gezinsinkomen. Immers daarbij zijn de twee factoren, die voor Nederland van overwegend belang blijken te zijn (samenstelling gezin en opbouw gezinsinkomen), buiten beschouwing gebleven. Het is goed denkbaar dat het getoonde verband niet zozeer aangeeft dat klantenauto's vaker voorkomen naarmate het gezinsinkomen groter is, maar veeleer dat het gezinsinkomen en de frequentie van het tweede autobezit beide groter zijn, wanneer de vrouw en/of de kinderen bijdragen in het gezinsinkomen.

Ter verontschuldiging van Cramer c.s. zij vermeld, dat zij er zeer nadrukkelijk op wijzen dat hun analyse op gissingen berust en gecorrigeerd moet worden als die gissingen niet juist zijn. Verder kan worden opgemerkt, dat in de Integrale Verkeers- en Vervoersstudie van het NEI een soortgelijke fout voorkomt. In de grafiek op blz. 41 van Annex I wordt het tweede autobezit direct in verband gebracht met het gezinsinkomen. Ook daar wordt dus op ontoelaatbare manier geabstraheerd van andere determinanten van het tweede autobezit: de samenstelling van het gezin en de opbouw van het gezinsinkomen. De hier gesignaleerde fout ontstond doordat er niet voldoende bekend was over omvang en samenstelling van het tweede autobezit en de onderzoekers moesten afgaan op hun persoonlijke indrukken.

Waarom overschat wordt

De reden waarom daarbij het aantal eigen auto's van gehuwde vrouwen zo vaak en zo sterk wordt overschat, is niet ver te zoeken. Het bezit van rijbewijzen onder vrouwen

Tabel 2. Gehuwde vrouwen die de auto van hun man gebruiken; in %

Jaar	Gehuwde mannelijke automobilisten wier vrouw een rijbewijs heeft	Aantal van deze echtgenotes dat de auto van de man gebruikt	Idem in % van het aantal gehuwde mannen met auto
1964	26	76	20
1966	28	74	21
1968	33	83	27
1970	36	86	31
1972	44	86	38
1974	45	90	41

neemt sterk toe en daarmee het aantal vrouwen, dat optreedt als bestuurster van gezinsauto's. Hierover kunnen de volgende cijfers worden verstrekt (ontleend aan twee-jaarlijks steekproef onderzoek bij 2000 automobilisten; zie tabel 2). Er waren in oktober 1974 bijna 2,2 mln. gehuwde mannen met een eigen auto. Daarvan hadden er ca. 900.000 een vrouw, die hun wagen mede zelfstandig gebruikte. Deze 900.000 mede-gebruikte auto's overschaduwden de 147.000 eigen auto's van gehuwde vrouwen volledig. Er moet op worden gewezen dat in bovengenoemde cijferreeksen niet alleen een stukje emancipatie van de vrouw tot uitdrukking komt, maar ook een veranderde houding van de automobilist ten opzichte van zijn auto. We weten uit andere cijfers (bijv. over het wassen en het overige onderhoud) dat de betekenis van de auto als statussymbool en troeteldier minder wordt en dat de auto meer en meer gezien gaat worden als een gewoon gebruiksvoorwerp. Aangenomen kan worden dat daarmee ook de huiver om de auto door anderen te laten gebruiken afneemt.

Een heel andere reden waarom het aantal tweede auto's, dat aan gehuwde vrouwen wordt toegeschreven, sterk wordt overschat, is gelegen in het feit dat men geen enkel inzicht heeft in de feitelijke bezitsverhoudingen binnen de gezinnen. Daarover geeft tabel 3 (zie blz. 1022) enige informatie. Hoewel het dus regel is dat „de" gezinsauto als de auto van de man wordt beschouwd, wordt toch in 150.000 Nederlandse gezinnen de gezinsauto als bezit van de vrouw gezien. Het aantal gezinnen waarin de vrouw de auto heeft en de man niet is dus nog iets groter dan het aantal gezinnen waarin man en vrouw beide een eigen auto hebben.

Conclusies

Het nu in grove trekken geschilderde beeld kan verder

Tabel 3. Autobezit in volledige gezinnen oktober 1974

	x 1.000	%
Man heeft auto, vrouw niet	2.049	60
Vrouw heeft auto, man niet	153	4
Man en vrouw beiden eigen auto	147	4
Man noch vrouw eigen auto, doch ander gezinslid heeft auto	128	4
Niemand in het gezin heeft auto	993	28
Totaal aantal volledige gezinnen	3.470	100

worden verrijnd met gegevens over mannen die de auto van hun vrouw gebruiken, kinderen die de auto van hun ouders gebruiken en zelfs personen buiten het gezin die auto's van gezinsleden gebruiken. Maar het lijkt ons niet nodig daar verder op in te gaan.

Ook aan de hand van de in het voorgaande gegeven cijfers kan wel geconcludeerd worden, dat het gebruikspatroon van personenauto's veel gevarieerder en ingewikkelder is dan veelal wordt aangenomen. Die conclusie is van betekenis voor de beoordeling van de telkens weer opduikende suggestie om het tweede autobezit te verbieden of extra te belasten. Het zal nu wel duidelijk zijn dat van zo'n maatregel weinig effect op het totale verkeersvolume te verwachten is. Een verbod van tweede en volgende auto's zal vrijwel zeker tot gevolg hebben, dat de eerste auto's intensiever gebruikt gaan worden, waardoor de vermindering van het verkeersvolume veel kleiner zal zijn dan het aantal tweede en volgende auto's doet vermoeden.

Overigens kan worden opgemerkt dat een verbod of extra belasting van tweede en volgende auto's ook praktisch onuitvoerbaar is. Het zou bijzonder onbillijk zijn om kinderen, die bij hun ouders blijven wonen anders te behandelen

dan degenen die op zich zelf gaan wonen; er zouden uitzonderingen moeten worden gemaakt voor werkende gehuwde vrouwen, die de wagen voor hun beroep en voor woon-werk-verkeer nodig hebben en van welke uitzonderingen dan weer op alle mogelijke manieren misbruik zou kunnen worden gemaakt enz.

Ook Cramer c.s. zien de onuitvoerbaarheid van een verbods- of extra belastingmaatregel wel in; zij voeren daarvoor ook nog andere argumenten dan de hier genoemde aan. In dit verband moet er verder nog op worden gewezen, dat het rapport van Cramer c.s. in feite tot twee belangrijke eindconclusies leidt:

- er zijn een aantal krachten werkzaam, die tot een flinke verdere groei van het autopark zullen leiden;
- de reële mogelijkheden om dit groeiproces te remmen zijn gering in aantal en weinig effectief.

Een regering, die de groei van het autopark zou willen beperken, kan met de beschikbare beleidsinstrumenten maar weinig invloed uitoefenen. Er is in Nederland nog veel te weinig bekend, dat onze huidige regering ook geen beperking van het autobezit nastreeft. In de verwarring, die er rond de tweede auto bestaat zijn er nog velen, die menen, dat het kabinet-Den Uyl tegen de tweede auto is en binnenkort wel met maatregelen op dit gebied zal komen. Dat dit ten onrechte wordt verwacht, kan gedemonstreerd worden met het volgende citaat uit de onlangs verschenen nota bij het eindverslag van wetsontwerp 11648 (regeling van de financiële positie van de NV Nederlandse Spoorwegen):

„Het sociaal-economische beleid is erop gericht zoveel mogelijk aan alle Nederlanders gelijke kansen te bieden en hiertoe behoort de mogelijkheid, indien men dit wenst, een auto aan te schaffen. Deze mogelijkheid dient ook te bestaan voor al dan niet werkende gehuwde vrouwen en voor bij hun ouders inwonende jongeren. Wel is het beleid gericht op een selectief gebruik van de auto”.

CENTRAAL BUREAU VOOR VERIFICATIE EN FINANCIËLE ADVIEZEN

Accountantskantoor van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten

In verband met de voortgaande groei van onze werkzaamheden zoeken wij een

DIRECTIESECRETARIS

Functie-omschrijving: Het voorbereiden van de vergaderingen van onze directie, de notulering daarvan en het afhandelen van zaken in opdracht van de directie. Het vervullen van, respectievelijk het uitoefenen van toezicht op de werking van secretariaten van een aantal commissies van bijstand. Coördinerende en toezicht houdende werkzaamheden met betrekking tot de begroting, de verslaggeving en het te voeren tarievenbeleid.

De nieuwe functie omvat veelzijdige en afwisselende werkzaamheden en biedt ontplooiingsmogelijkheden bij de ondersteuning van de directie en de coördinatie van de werkzaamheden van de binnendienst en de, omvangrijke, buitendienst.

Eisen:

- doctoraal examen economie (bedrijfseconomische richting), of gelijkwaardige vorming
- zeer goede verbale aanleg, zowel in woord als geschrift
- inventiviteit
- zelfständigkeit en overzicht, gepaard gaande met een soepel aanpassingsvermogen en takt
- enige ervaring op een accountantskantoor is gewenst.

De salariering is in overeenstemming met de belangrijkheid van de functie.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan de directie van het Bureau, Nassaulaan 12, Den Haag. Een psychologisch onderzoek maakt deel uit van de selectieprocedure.

De positie van de zelfstandige ondernemers in de detailhandel (II)

DR. P. M. VAN NIEUWENHUYZEN

In deel I van dit artikel, gepubliceerd in ESB van 15 oktober jl., beschreef Dr. P. M. van Nieuwenhuyzen, directeur van het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf de macro-economische kernegevens van de detailhandel. Deze week behandelt hij in het tweede en laatste deel de vooruitzichten voor de individuele zelfstandige winkeliers. Mede door de sterk stijgende arbeidskosten werden vele zelfstandige detailhandelsbedrijven opgeheven. Er ontstond schaalvergroting met discountverkoop. Volgens de auteur zal dit proces zich voortzetten ten koste van de „service-verlening”.

Verbetering van de vooruitzichten?

Wij zijn benieuwd of genoemde tendens naar het begin van herstel in 1975 van een redelijke stijging van de nettowinst en voortzetting daarvan in 1976 zal worden bewaarheid.

De uitkomsten zijn vanzelfsprekend mede afhankelijk van de resultante van de vele onzekere factoren, waarmee de nationale economie thans behept is. Voor de detailhandel komt daar o.a. nog één onzekere factor bij, nl. de vraag of het parlement wel of niet zal besluiten tot het doen sluiten van de winkels op zaterdagmiddag.

Afgezien van de vraag of, naar de mening van tal van deskundigen, hierdoor de totale detailhandelsomzet inderdaad blijvend nadeel zal ondervinden, zou doorvoering van deze maatregel stellig voor een belangrijk deel van deze bedrijfstak een ongunstige invloed op de omzet uitoefenen. Hierover bestaat thans een element van onzekerheid dat op

Hierin wordt dus nog een derde argument tegen beperking van het autobezit aangevoerd: gelijke kansen voor allen. Onze eindconclusie is dan ook, dat de suggestie om in het kader van het complex van maatregelen gericht op verlichting van de verkeerssituatie het bezit van tweede en volgende auto's te verbieden of extra te belasten verworpen moet worden omdat dat:

1. weinig of geen effect zou hebben;
2. praktisch onuitvoerbaar is;
3. in strijd zou zijn met het principe van gelijke kansen voor allen.

K. Mulder

zich zelf belemmerend werkt op het maken en uitvoeren van plannen.

Voor de verdere beschouwing wordt verondersteld dat de winkelsluiting op zaterdagmiddag niet zal worden doorgevoerd. Wat valt dan vanuit het geschetste globale beeld meer in het bijzonder te zeggen over het perspectief van de individuele zelfstandige detaillisten?

Voor vele duizenden dezer ondernemers die de laatste jaren hun bedrijf hebben moeten sluiten wegens onvoldoende rendabele exploitatiemogelijkheden, komen de te verwachten betere vooruitzichten te laat. Het saldo van het aantal bedrijfssluitingen en van het aantal nieuwe verkoopplaatsen was vooral in de jaren 1969 t/m 1971 zeer hoog, nl. ruim 5.000 per jaar. Het tempo van vermindering van het totaal aantal is, na deze sterke daling, in de jaren 1972 t/m 1974 wat afgezwakt tot gemiddeld 2.800 per jaar.

De verklaring voor het afvallen van een zo groot aantal bedrijven ligt voor de hand. Wanneer jaar op jaar de nominale stijging van het gemiddeld inkomen van de zelfstandige winkeliers — dat voor velen toch al laag is — zo ver achterblijft bij de stijging van de loonkosten, dan wordt de bestaansmogelijkheid van een groot aantal ondermijnd. In de laatste decennia is „het winkeltje om de hoek” al vrijwel helemaal verdwenen.

De loonkosten maken immers het overgrote deel uit van de totale kosten, terwijl de detailhandelsactiviteiten als zodanig zich — althans bij handhaving van de normale dienstverleningsactiviteiten — nauwelijks lenen voor het toepassen van arbeidsbesparende werkmethoden. Besparing op arbeidskosten moet dan ook voornamelijk geschieden ten koste van de dienstverlening in ruime zin. Dat dit laatste — gedwongen door de noodzaak — zich op velerlei wijzen voordoet, kunnen de consumenten in de praktijk ondervinden.

Het discountverschijnsel

Uit deze noodzaak valt het verschijnsel te verklaren dat de verkoop tegen relatief zeer lage prijzen de laatste jaren hand over hand is toegenomen. Tal van grote ondernemingen zijn daartoe — in meer of minder sterke mate — overgegaan. Ook vele zelfstandige winkeliers — vooral de middelgrote — zijn niet achtergebleven. Op het eerste gezicht lijkt het in omvang toegenomen discountverschijnsel een zegen voor de consumenten. Aan dit verschijnsel zijn echter voor de consumenten ook nadelen verbonden.

De schaalvergroting die door de formule van lage kosten/lage prijzen wordt gestimuleerd, begint — zo heb ik al eerder opgemerkt — steeds meer nadelige gevolgen te vertonen voor die categorie van consumenten, die om welke reden ook minder mobiel zijn. De zeer sterke uitdunning van het detailhandelsapparaat leidt tot bepaalde tekortkomingen in het geheel van de dienstverlening door de detailhandel.

Doch het gaat *niet alleen* om deze — niet onbelangrijke

— categorie van consumenten die onvoldoende verplaatsingsmogelijkheden heeft om van de keuzemogelijkheden van de (nieuwe) winkelconcentraties een goed gebruik te kunnen maken. De uitdunning van het winkelapparaat gaat gepaard met een duidelijke vermindering in de differentiatie van het aanbod, gezien vanuit het gezichtspunt van verschillen in kwaliteit en servicepakket.

Bij een zo sterke opmars van de verkoop tegen relatief (zeer) lage prijzen in een groot deel van het detailhandelsapparaat — met de noodzaak om daarbij van een deel van het pakket van dienstverlening af te zien — dringt zich bij mij een vergelijking op met de beschouwing van Drs. R. Iwema over de „Vertrossing op voedselgebied”¹⁾. Hij stelt in dit artikel dat in de voedingsmiddelenindustrie de substitutie van arbeid door kapitaal vaak gepaard gaat met een aanzienlijk verlies van smaak (bij voedingsmiddelen een belangrijke component van de kwaliteit), terwijl anderzijds handhaving van de kwaliteit van het produkt een aanmerkelijke reële prijsstijging zou vereisen. Die prijsstijging moet soms zelfs een zodanige omvang aannemen dat de desbetreffende — te arbeidsintensief geworden — kwaliteit geheel of nagenoeg geheel van de markt verdwijnt, aldus Iwema, die zijn artikel eindigt met de uitspraak, waarbij hij Professor Pen citeert: „Het ondermaatse dreigt het betere plat te drukken”.

De vergelijking met de detailhandel ligt m.i. voor de hand. De omvang en de kwaliteit van het pakket van dienstverlening, dat vanouds in vele gerenommeerde winkels werd gegeven, konden worden gehonoreerd omdat de hogere prijzen door een voldoende groot deel van de consumenten werden betaald.

Het verlenen van kwaliteit en een behoorlijk pakket diensten vergde vroeger immers — relatief — lang niet zoveel hogere kosten dan thans het geval is. De gedifferentieerdheid in het aanbod van het assortiment van bepaalde artikelen — naar kwaliteit en naar diepte van de specialisatie — kon vroeger veel groter zijn dan thans. De bestaansmogelijkheden voor zelfstandige winkeliers die er een gespecialiseerd assortiment op nahielden met een goede service en kennis van zaken waren toen veel gunstiger in vergelijking met winkels van het type lage kosten/lage prijzen dan thans. Meer nog dan vroeger kan ook de inkooprijzen bij afname van (zeer) grote hoeveelheden relatief nog (veel) lager zijn dan vroeger, zowel door kostenbesparingen bij de produktie van grote series als bij de (fysieke) distributie. Niet alleen door het grotere verschil in consumentenprijzen tussen service-distributie en massa-distributie is de effectieve voorkeur voor het hoogwaardiger produkt geringer geworden. Daarnaast doet zich immers het verschijnsel voor dat de consumenten minder goed dan vroeger kunnen oordelen over de kwaliteit, voornamelijk door de enorme hoeveelheid van (nieuwe) artikelen die onder de huidige omstandigheden worden aangeboden.

Alvorens tot onderstaande uitspraak te komen, zij opgemerkt dat wel degelijk ook thans nog, onder bepaalde omstandigheden, een rendabele exploitatie mogelijk is bij verkoop van artikelen met een hoogwaardig dienstverleningspakket. Dat zal ook in de toekomst het geval zijn voor een,

vrij sterk wisselend, deel van het assortiment; het betreft artikelen die voorlichting en deskundigheid vergen, zoals vele gebruiksartikelen (vooral nieuwe), modische artikelen, bijzondere levensmiddelen e.d. Rendabele exploitatiemogelijkheden bestaan hier echter voor een veel beperkter deel van het detailhandelsapparaat dan vroeger. Het is geen toeval dat een dergelijk aanbod thans betrekkelijk veel plaats heeft in kleine winkels met geen of weinig betaald personeel.

Maar zelfs wanneer in de naaste toekomst verkoop met hoogwaardige dienstverlening enigszins in betekenis zou gaan toenemen, dan geldt toch voor de huidige situatie dat een groeiend deel van het totaal aangeboden assortiment is gaan bestaan uit min of meer probleemloze artikelen. Vooral op dit belangrijke deel van het gehele assortiment hebben bovenstaande beschouwing en onderstaande conclusie betrekking.

Bad-service retailing drives out good-service retailing

De prijsvoordelen van de discountzaken lijken steeds meer de verkoop van die artikelen die wegens kwaliteit en service hoge(re) prijzen vergen, plat te drukken. Het gelijktstellen van de discountverkoop met het ondermaatse in vorenstaand citaat zou onjuist zijn. Maar wel komt het mij voor dat een vergelijking in zoverre juist is dat het toegenomen verschijnsel van discount — genoodzaakt door eerdergenoemde factoren — tot de opheffing van tal van zelfstandige detailhandelsbedrijven heeft geleid. Daaronder is er m.i. een niet gering aantal geweest dat een rendabele bestaansmogelijkheid zou hebben behouden, wanneer de zeer sterke loonstijging der laatste jaren — met de gevolgen van o.a. een sterke opkomst van arbeidsbesparende en servicebeperkende distributievormen — zich in mindere mate had voorgedaan.

De problematiek van de noodzakelijke differentiatie in het detailhandelsapparaat en van de gevaren van de schaalvergroting dienaangaande heeft de laatste tijd sterk de aandacht. Een internationale studiebijeenkomst, georganiseerd door het Duttweiler-Instituut in Zwitserland, is onlangs gewijd aan de vraag of de kleinere winkels weer in betekenis zullen gaan toenemen. Eerder is in de tweejaarlijkse internationale bijeenkomst van research-instituten op het gebied van het midden- en kleinbedrijf hetzelfde onderwerp aan de orde geweest.

De problematiek is ingewikkeld en vergt een uitvoeriger behandeling. Doch zonder een meer gedetailleerde uiteenzetting menen wij te kunnen stellen dat een groot deel van de detailhandel in een situatie is komen te verkeren, waarvan met een variant op de bekende uitspraak van Gresham kan worden gezegd: bad-service retailing drives out good-service retailing.

P. M. van Nieuwenhuyzen

¹⁾ *ESB*, 11 september 1974.

ESB

Mededeling

Energy accounting

Van 25 tot en met 27 februari 1976 organiseert de Nederlandse Centrale Organisatie voor Toegepast-Natuurwetenschappelijk Onderzoek (TNO) in samenwerking met de Vereniging van de

Nederlandse Chemische Industrie (UNCI) en de Vereniging voor de Metaal en Electrotechnische Industrie (FME) haar 9e Internationale Conferentie met als thema: „The energy accounting of materials, products, processes and services”. De volgende onderwerpen komen ter sprake: Eenheden voor energieboekhouding; Economie en energieboekhouding; Energieboekhouding voor voedingsmiddelen, verpakkingmiddelen, natuurlijke en synthetische

vezels, staal en bouwmaterialen en bouwconstructies, en Voorwaarden waaraan een nieuwe energiedrager en nieuwe energiebronnen moeten voldoen.

Plaats: Rotterdam Hilton Hotel, Weena, Rotterdam. Kosten: f. 390; incl. hotelaccommodatie: f. 490. Aanmelden vóór 15 februari 1976. Inlichtingen: Secretariaat van de TNO-Conferentie, p/a Holland Organizing Centre, Lange Voorhout 16, Den Haag, tel.: (070) 65 78 50.

Schatkistpapier en indirecte kredietbeheersing

DRS. B. J. KRUIJEL*

Daar het systeem van directe kredietbeheersing een concurrentieverstarrende en daardoor een versturende werking heeft op de monetaire verhoudingen werd in juli 1973 het systeem van indirecte kredietbeheersing ingevoerd. In dit artikel besteedt Drs. B. J. Kruijmel, werkzaam bij de Studiedienst van de Coöperatieve Centrale Rabobank, aandacht aan de rol, die het schatkistpapier in het systeem van indirecte kredietbeheersing vervult. De auteur komt tot de conclusie dat het in eerste instantie het rijk was, dat de vruchten van dit nieuwe systeem plukte, maar dat tevens het rijk door haar grote financieringsbehoefte de werking van het gehele systeem dreigt te verzwakken.

Liquiditeitsreserve

Nadat in Nederland gedurende een groot aantal naoorlogse jaren ervaring was opgedaan met het systeem van directe kredietbeheersing, is in juli 1973 het systeem van indirecte kredietbeheersing ingevoerd. Hierbij is er geen limiet meer gesteld aan de groei van het merendeel der uitzettingen, maar moet het bankwezen een liquiditeitsreserve aanhouden ten opzichte van zowel de kort-toevertrouwde gelden (de x) als de lang-toevertrouwde gelden (de y). Medio oktober waren deze percentages resp. $8\frac{1}{2}$ en 6 1). Begin 1975 kwam een liquiditeitsreserve van 1% ten opzichte van de kort-toevertrouwde gelden voor de totaliteit van handelsbanken en landbouwkredietinstellingen overeen met f. 460 mln. 2).

De liquiditeitsreserve moet in een aantal voorgeschreven vormen worden aangehouden. Bijv. als vrij renteloos tegoed bij De Nederlandsche Bank of in de vorm van een kasgeldlening verstrekt aan de lagere overheid (tot 2% van de toevertrouwde gelden). De belangrijkste rentegevende vorm om deze reserve in aan te houden wordt echter gevormd door Nederlands schatkistpapier (incl. de eerst vervallende coupon).

Aangezien De Nederlandsche Bank onderkende dat de overheid een monopoliepositie innam ten aanzien van de belangrijkste rentedragende liquiditeitsreservetitels, werd bepaald dat er in een z.g. zware fase (waarbij de x in 1975 maximaal 15% kan worden) de prijsvorming voor het schatkistpapier niet aan het marktmechanisme zou worden overgelaten. Indien de overheid onvoldoende papier zou verschaffen, zal De Nederlandsche Bank zelf aan het bankwezen liquiditeitspapier verstrekken. Het door de schatkist en eventueel door De Nederlandsche Bank uit te geven li-

quiditeitspapier zal dan een — naar het oordeel van de emittenten — redelijk rente dragen.

Sedert de invoering van het indirecte systeem is er echter geen zware fase geweest. Wel is er in de tweede helft van 1974 over gesproken om directe elementen aan het indirecte systeem toe te voegen. Hiervan werd later, in verband met de conjuncturele ontwikkelingen, afgezien. Dat De Nederlandsche Bank, in plaats van over een zware fase te spreken, met het bankwezen overleg begon over een meer direct systeem is een indicatie voor een mogelijke zwakte van het indirecte systeem. Een zware fase zou namelijk de in die tijd toch al hoge rente verder omhoog gestuwd hebben en derhalve ook een grote kapitaaltoestroming teweeggebracht hebben. Het is duidelijk dat beperkingen ten aanzien van de kredietexpansie dergelijke gevolgen veel minder zullen hebben.

Zoals reeds werd gesteld vervult schatkistpapier een bijzonder belangrijke rol in het indirecte systeem. Bij de invoering hiervan bestond er een relatief tekort aan schatkistpapier. Er was namelijk van september 1971 tot en met januari 1973 geen papier uitgegeven. Een van de gevolgen van deze situatie was dat de handel in fixe-leningen en daggeldleningen tegen schatkistpapier vrijwel tot nul werd gereduceerd. Derhalve kreeg ook de rol van de wisselmakelaars op de geldmarkt een ander, meer bemiddelend, karakter. Naast het feit dat er een relatief tekort aan schatkistpapier was, was er ook duidelijk sprake van een bijzonder ongelijke verdeling van het papier over de verschillende bankinstellingen. Tevens zaten er gaten in het echelonement.

Relatief goedkope leningen

De bevoorrechte positie welke het rijk bezit ten opzichte van een aantal titels waarin de liquiditeitsreserve rentegevend kan worden aangehouden, heeft geïmpliceerd dat zij gedurende de eerste twee jaren van het indirecte systeem relatief goedkoop op de geldmarkt heeft kunnen lenen. Bovendien had zij gedurende het grootste deel van de afgelopen twee jaar een zodanig saldo bij De Nederlandsche Bank dat zij zich dit kon permitteren. Het bankwezen was immers meer gediend met laagrentend papier dan met helemaal geen papier.

Het relatief goedkoop lenen kan men ook afleiden uit de systemen die vanaf begin 1973 tot juli 1975 zijn gehanteerd voor de uitgifte van het papier. Afgifte over de toonbank, waarbij zowel de rente als de koers bekend zijn, is in het geheel niet toegepast. Inschrijving tegen een vastgestelde rente heeft zowel in 1973 als in 1974 plaatsgevonden.

* De auteur schreef dit artikel à titre personnel.

1) Voor de spaarbanken bedraagt de y: 4%.

2) Bron: De Nederlandsche Bank, *Kwartalbericht* 1975 1.

Het derde systeem (de tender) waarbij de banken zelf de rente vaststellen en dan moeten afwachten hoeveel zij toegevoerd krijgen is bij de 16 emissies van schatkistbiljetten welke van begin 1973 tot juli 1975 werden gehouden 9-maal toegepast (tweemaal in 1973 (op 6 emissies), tweemaal in 1974 (op 5 emissies) en vijfmaal tot juli 1975 (op 5 emissies)).

Het spreekt vanzelf dat het tendersysteem de goedkoopste wijze voor het rijk was om schatkistbiljetten te emitteren. Dat zou het niet geweest zijn, als er een koperstaking was opgetreden. Hiervoor behoefde echter tot juli 1975 bij het indirecte systeem geen enkele angst te bestaan. Wel gaf het tendersysteem bij het bankwezen een toenemend gevoel van onbehagen en bracht het een soms ongelijke verdeling bij de toewijzing op inschrijvingen teweeg. Behalve dat er de laatste twee jaar door het bankwezen wat aan te merken viel op de te behalen rendementen op het papier, werd er ook relatief weinig uitgegeven. Dit kan worden verduidelijkt aan de hand van de tabel.

Tabel

Jaar	Uitstaand schatkistpapier op binnenlandse geldmiddelen a)	Idem als % van nationaal inkomen b)	Totale vlottende schuld in % van nationaal inkomen b)	Totale nationale schuld in % van nationaal inkomen b)
1960....	f. 2.894 mln.	7,5 (8,0) 3)	13,1	49,6
1965....	f. 2.951 mln.	4,7 (5,8)	10,6	35,1
1970....	f. 5.049 mln.	4,8 (6,1)	8,9	31,3
1971....	f. 5.084 mln.	4,3 (5,7)	8,8	29,6
1972....	f. 4.477 mln.	3,3 (3,3)	7,3	27,0
1973....	f. 4.287 mln.	2,8 (2,8)	7,3	25,3
1974....	f. 4.974 mln.	2,9 (2,9)	6,7	24,2

a) Exclusief vrij verhandelbare schatkistcertificaten.
b) Netto nationaal inkomen tegen marktprijzen.

Duidelijk blijkt het afnemend belang van schatkistpapier als percentage van het nationale inkomen. Hoewel zowel de nationale schuld als de totale vlottende schuld met ca. 50% verminderde als percentage van het nationaal inkomen, daalde het uitstaande bedrag aan schatkistpapier met 61% (64%) 3). Tevens blijkt dat er in 1973 minder papier werd uitgegeven dan er dat jaar verviel. Alle emissies in 1973 vonden overigens in het eerste halfjaar plaats. In 1974 en in de eerste helft van 1975 werd er meer aan de behoefte van het bankwezen tegemoet gekomen door meer papier (in 1974: f. 687 mln.) uit te geven dan er verviel. Hierbij lag de laatste twee jaar het rendement op het uitgegeven papier meestal 1% tot 1½% lager dan dat op staatsleningen met overeenkomstige looptijd. In bijv. 1970 en 1971 waren deze verschillen veel geringer.

Recente ontwikkelingen

Sedert het bekend worden van het feit dat het rijk haar grote financieringsbehoefte (ca. f. 14 mrd.) ook met monetaire middelen moet gaan financieren, is de situatie met betrekking tot het schatkistpapier in het indirecte kredietbeheersingssysteem veranderd. Zo werd er de laatste tijd op grote schaal schatkistpapier uitgegeven. In tegenstelling tot nog het begin van dit jaar waren de laatste maanden de uitgiften lang niet altijd een succes. Oorzaak hiervoor was dat het bankwezen van de wetenschap gebruik maakte dat het rijk veel geld nodig heeft en derhalve terughoudend was om bij tenders in te schrijven tegen tarieven welke geen redelijk rendement bieden. Derhalve zijn in een korte tijd de mogelijkheden voor de banken om een redelijke rente te verkrijgen verbeterd.

Een bewijs hiervoor vormt ook het feit dat de agent van het Ministerie van Financiën op 24 juli jl. voor het eerst sinds 1971 weer papier over de toonbank afgaf. Hoewel het hier vijf-jaars papier betrof (waar de banken duidelijk voorkeur voor hebben) tegen een rente van 6¾% werd er in vier dagen slechts voor f. 85 mln. afgenomen. De banken von-

Alle bankzaken
80 vestigingen
in Nederland
Affiliatie te New York

(I.M.)

den het geboden rendement namelijk te laag. Bij een rente van 7% zou de agent waarschijnlijk aanmerkelijk meer papier zijn kwijtgeraakt. Daarentegen had de toonbank afgifte van vijf-jaars papier tegen 7¾% begin september meer succes. Tot medio oktober werd reeds meer dan f. 2,7 mrd. aan schatkistpapier geplaatst, terwijl er in geheel 1975 f. 1.326 mln. vervalt.

De omslag van een relatief gebrek aan tot een relatief overschot van schatkistpapier bij het bankwezen heeft echter belangrijke consequenties. Enerzijds zal er weer handel gaan ontstaan in leningen met dit papier als onderpand. Anderzijds is er het veel belangrijkere aspect dat de banken het komende jaar (en wellicht over een langere periode) waarschijnlijk zonder veel moeite aan hun liquiditeits-reserveverplichtingen in het indirecte systeem zullen kunnen voldoen. Dit zou impliceren dat als De Nederlandsche Bank een stringenter monetaire politiek wenst te voeren het (maximum)percentage van de x in de zware fase aanzienlijk hoger zal moeten worden gesteld dan nu het geval is. Hierbij moet worden opgemerkt dat volgens de huidige regeling het verschil tussen het feitelijke liquiditeitsbezit van de collectiviteit der banken per eind 1974 en het maximumpercentage van de x in de zware fase 5 punten bedraagt. De Nederlandsche Bank kan bepalen dat van deze 5% maximaal 4% in de vorm van een aanvullende — renteloze — kasreserve moet worden aangehouden.

Het op een tamelijk hoog niveau moeten stellen van de x zal een zodanig groot verschil ten opzichte van de y geven, dat de mogelijkheid niet denkbeeldig moet worden geacht dat er een ongewenste ontwikkeling ontstaat ten opzichte van de lange passiva.

Op grond van het bovenstaande lijkt het niet uitgesloten dat De Nederlandsche Bank voor het voeren van een restrictieve monetaire politiek mede gebruik zal moeten maken van directe restricties.

In een dergelijke situatie kan men zich afvragen of het indirecte systeem niet het doel voorbij schiet. Per slot van rekening werd het directe systeem verlaten vanwege de in belangrijke mate concurrentieverstarrende en daardoor versturende werking. Een pikant aspect van deze ontwikkeling is dat het in eerste instantie het rijk was, dat de vruchten van het systeem plukte door zich goedkoop te financieren en dat het in tweede instantie hetzelfde rijk is dat door haar grote financieringsbehoefte de werking van het gehele systeem dreigt te verzwakken.

B. J. Kruijmel

3) Inclusief openmarktportefeuille van De Nederlandsche Bank.

Probleemgebieden economie vallen samen met die van grote delen van het bedrijfsleven

MR. DRS. C. A. DE FEYTER*

De belangrijke problemen waarmee de westerse economieën heden ten dage worden geconfronteerd, zijn in het recente verleden reeds onderwerp van beschouwingen geweest in alle mogelijke media. Dat daardoor evenwel het zicht op de belangrijkste oorzaken zou zijn verduidelijkt en er een perspectief zou zijn ontstaan van waaruit de remedie zou kunnen worden gezocht, is wellicht een te optimistische uitspraak. Wat met een zekere hardnekkigheid blijft, is veeleer het bange vermoeden, dat – meer dan redelijkerwijs toelaatbaar is – wordt vertrouwd op de gangbare remedies. Indicaties voor dit verschijnsel zijn bijv. de steeds weer te optimistisch blijkende voorspellingen van de nationale planbureaus en de OESO over de termijn waarbinnen „het weer aantrekken van de economie” mag worden verwacht. De voornaamste grond waarop deze verwachtingen zijn gebaseerd, is meestal het „pakket maatregelen” dat door de overheden wordt afgekondigd ter stimulering van de bedrijvigheid, waarmee de veronderstelde bestedingstekorten worden aangevuld. De indruk bestaat dat de planners en voorspellers – in alle OESO-landen samen een indrukwekkend apparaat! – ogenschijnlijk vertrouwen op de mogelijkheden van herstel van de westerse economie in de oude, dat wil zeggen naoorlogse, vertrouwde toestand. In dit artikel zullen enkele ideeën worden gepresenteerd over de gevaren die ontstaan als de tegenwoordige malaise in de westerse economieën nog veel langer onder de vigeur van deze dominante lijn zou worden benaderd. De rol, die een gekwalificeerd management zou kunnen spelen bij het meedenken over nieuwe oplossingen zal daarbij speciale aandacht krijgen.

Onderminning van de werking van het marktmechanisme

De aanleiding tot onderstaande beschouwing is — recapitulierend — de omstandigheid dat erkende planningautoriteiten blijkens de voorspellingen waarmee ze voor het voetlicht treden, schijnen uit te gaan van de duurzame werking van die mechanismen in het economisch proces, die het succes van bijsturing door de overheid door middel van bestedingsimpulsen tot dusver garandeerden. Aan de analyse van de veronderstelde werking van deze mechanismen wordt hier voorbijgegaan: vele voortreffelijke handboeken zijn daarover immers verschenen.

Interessanter lijkt het te wijzen op beschouwingen die, ook van andere dan economische zijde, worden gewijd aan de factoren die verantwoordelijk zijn voor het niet-werken van die mechanismen. De meeste van deze factoren zijn overbekend; vooral in de politieke arena krijgen ze volop aandacht. Achtereenvolgens kunnen worden genoemd:

- de concentratietendensen in het bedrijfsleven;
- de macht van de vakbeweging;
- de grondstoffen- en energieschaarste;
- de zorg voor het milieu;
- de inkomensverdeling (nationaal en internationaal);
- de sectorsanering, met name op initiatief van de overheid, leidend tot concentratie en soms tot algehele uitschakeling der concurrentie;
- subsidiëring aan binnenlandse concurrenten van buitenlandse ondernemingen.

Elk van deze factoren zou op zich zelf al voldoende zijn om te verwachten dat bijv. de werking van het marktmechanisme ernstig zal worden verzwakt. Alle genoemde factoren — eigenlijk is het beter om te spreken van tendensen tot verandering in de economische orde die vrij plotseling sterker zijn geworden — zijn gezamenlijk een rechtstreekse onderminning van de werking van het belangrijkste mechanisme in de economie: de markt.

Concentratietendens

De concentratietendens bijv., die zich al meer dan 10 jaar manifesteert, heeft monopolioïde structuren in sommige bedrijfstakken doen ontstaan; de concurrentie wordt daardoor verlengd naar het internationale vlak en het gedrag van ondernemingen in deze sectoren wordt veeleer bepaald door internationale handels- en goederenstromen en de wisselvalligheden op de wereldmarkten voor primaire grondstoffen, dan door de prijs die op een bepaalde markt kan worden gerealiseerd. Het management van deze ondernemingen redeneert dan ook vanuit de overweging dat het totaal van de te beheren hulpbronnen zodanig dient te worden ingezet, dat het voortbestaan en „overleven” op lange termijn zo goed mogelijk verzekerd is. Dit resulteert in pogingen tot het uitschakelen van onzekerheden die voorheen inherent waren aan het ondernemen: bedreigende machten worden geïncorporeerd in op den duur conglomeratachtige giganten, die op zich zelf een machtsfactor van belang vormen. Dit betekent onder andere dat de vanouds bestaande afstemming tussen de doelstellingen der economische politiek en de doelstellingen van het ondernemen sterk kan worden aangetast. Bovendien is het mogelijk, dat economisch-politieke maatregelen geheel voorbijgaan aan dit type organisaties.

Macht van vakbeweging

De macht van de vakbeweging heeft tot gevolg, dat de prijs van de arbeid (terecht) wordt onttrokken aan de werking van het prijsmechanisme: onderhandelingen, waarvan de uitkomst meer afhankelijk is van toevallige politieke constellatie dan van — evenzeer toevallige — economische

*Wetenschappelijk medewerker bij de Interfaculteit Bedrijfskunde

omstandigheden, bepalen de „prijs” van de arbeid, maar tegenwoordig ook de toe- en uitbreiding van een onderneming in, resp. uit een bepaalde markt. Dit betekent veelal overheidssteun indien aan de economische randvoorwaarden voor de voortzetting van een onderneming niet kan worden voldaan en de vakbeweging de krachten mobiliseert die op voortzetting aandringen. Bovendien moet hier nog worden gewezen op de politieke macht der vakbonden, waardoor een sterke invloed wordt uitgeoefend op de maatschappijstructuur. De conclusie ligt voor de hand, dat de organisatiestructuur der ondernemingen dank zij de invloed der vakbeweging sterke overeenkomsten gaat vertonen met de maatschappijstructuur: men denke bijv. aan de bedrijfsdemocratie. Op deze wijze draagt de vakbeweging bij aan het proces dat men sinds enige tijd de „vermaatschappelijking” van de onderneming is gaan noemen.

Samenvattend kan men stellen, dat de vakbeweging een macht vormt, die de afloop van het economisch proces in hoge mate beïnvloedt, zowel dank zij haar politieke stem als haar invloed op de ondernemingsstructuur en -doelstellingen, alsmede op de beslissing over toe- en uitbreiding.

Grondstoffen- en energieschaarste

De grondstoffen- en energieschaarste heeft nieuwe inzichten doen ontstaan omtrent de wenselijkheid van economische groei en het ziet ernaar uit dat deze inzichten langzamerhand geïnstitutionaliseerd raken. Dit roept evenwel de vraag op waarom met zoveel zorg wordt kennisgenomen van het teruglopen van de jaarlijkse groeipercentages van de nationale inkomens en waarom men zich allerwege beijvert om die groei weer op gang te brengen. De voorspellingen over het weer aantrekken der conjunctuur zouden immers met angst voor de toekomst moeten worden begroet; men ziet echter het tegendeel. De tegenstrijdigheden nemen toe als de pogingen om de groei weer op gang te brengen blijken te berusten — zoals hiervoor gesteld — op de veronderstelde werking van het economisch proces, dat echter niet meer werkt, althans verre van volledig.

Milieuzorg

Er zijn echter nog enkele argumenten op de grond waarvan des te meer twijfel kan rijzen over de veronderstelde werking van het economisch proces.

De zorg voor het milieu roept nieuwe randvoorwaarden op voor het totaal aan bedrijvigheid. Ook hier kan men spreken van een vrij algemene acceptatie. Het is merkwaardig, dat voorspellingen over de wederopbouw der economie dit aspect terzijde laten. Neemt men impliciet aan, dat de toeneming der bedrijvigheid zich rekenschap geeft van nieuwe randvoorwaarden, of zijn ze in tijden van malaise niet zo belangrijk meer?

Inkomensverdeling

De inkomensverdeling als politiek desideratum berust op een gevoel van onrechtvaardigheid in de bestaande situatie. Inkomensoverdrachten moeten voorzien in een beter type verdeling. Merkwaardig is de overheersende aandacht in dezen voor het consumptieve inkomen tegenover het latere inkomen als resultante van investeringen, besparingen en sociale premies. Het is dan ook niet verwonderlijk dat overheidsstimulering in de orde van enkele miljarden weinig uithaalt in termen van toekomstig inkomen. Het is onder de bestaande omstandigheden dan ook niet uitgesloten, dat maatregelen ter verbetering van de inkomensverdeling van nu de toekomstige verdeling alleen maar ongewisser maken.

Sectorsanering en concurrentiesubsidies

Sectorsanering en concurrentiesubsidies resulteren over het algemeen in het verdwijnen van de concurrentie. Vol-

tooid stagnatietendensen worden hierdoor verduurzaamd en zijn eveneens een blokkering van de werking van het economisch proces.

Onduidelijkheid in politiek opzicht

Bovenstaande summier analyse van enkele problemen zal theoretisch op onderdelen zeker wel aanvechtbaar zijn, maar maakt de veronderstelling wellicht plausibel, dat het economisch proces waarop wordt vertrouwd bij de stimuleringspogingen van overheidswege, niet werkt zoals verondersteld en dat er enkele markante tegenstrijdigheden zijn aan te wijzen tussen de gedachtenwereld, waarop stimulering is gebaseerd, en de gedachtenwereld die de feitelijke sociaal-economische verhoudingen heeft doen ontstaan. Het resultaat is een zeer onbevredigende onduidelijkheid in politiek opzicht (ondanks de gepretendeerde papieren duidelijkheid van coalitieprogramma's), die helaas nog te vaak wordt versterkt door wetenschappelijke kibbelarij en onverzoenlijkheid.

De oorzaken zijn lastig op te sporen en nu ook wat minder van belang. Eén opmerking hierover: het geloof dat het „altijd nog wel beter kan” heeft in politieke zin weerslag gekregen in enkele moderne desiderata als democratisering, rechtvaardiger verdeling, milieuzorg en aandacht voor versoering bij het grondstoffenverbruik. In de politiek heeft men echter hoofdzakelijk aandacht voor de korte termijn, tegenwoordig nog versterkt door de noodzaak om actiegroepen op staande voet hun zin te geven. In onze maatschappij, waarin uiteindelijk iedereen van iedereen afhankelijk is, kan immers een dwars-gezette voet van bescheiden omvang het algehele patroon reeds ernstig verstoren. De economische werkelijkheid heeft daarentegen sterke behoefte aan lange-termijndenken. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het vormen van machtsconcentraties in het bedrijfsleven zo'n hoge vlucht heeft genomen. Alleen door een zekere onafhankelijkheid te creëren van dat netwerk van samenhangende krachten, kan er weer vooruit gekeken worden zonder door al te grote risico's ernstig gestoord te worden.

Evenmin is het verwonderlijk, dat de ondernemingen die functioneren binnen in het nauw geraakte bedrijfstakken elkaar zo goed weten te vinden — na daarvoor tot het uiterste te zijn gegaan in de concurrentiestrijd! — aangezien de korte-termijnbelangen eenvormig geworden zijn en lange-termijnvooruitzichten niet meer bestaan.

Machtsvorming

Een conclusie die uit het bovenstaande kan worden getrokken is deze, dat het management in krachtige ondernemingen die functioneren in perspectief-rijke sectoren zich als het ware vanzelf opwerpt als machtscentrum met een duidelijk belang bij een oriëntatie op lange termijn. Zoals hierboven uiteengezet heeft deze ontwikkeling een verstoring van het marktmechanisme tot gevolg, alsmede een verminderde afstemming tussen de tot nog toe gevoerde economische politiek van de overheid en de belangensferen van deze ondernemingen. Daarenboven heeft men hier waarschijnlijk te doen met een zich zelf versterkend proces: als de machtsvorming zich eenmaal heeft afgetekend is er nog nauwelijks een weg terug. In zwakke sectoren wordt de werking van het marktmechanisme dank zij overheidssteun eveneens verstoord; de ondernemingen worden — kort gezegd — subsidiebeheersers. Deze situatie is weinig bevorderlijk voor het ontstaan van een betere toekomstige situatie.

De aldus ontstane situatie is — op wat langere termijn bezien — voor niemand voordelig. Voor gesaneerde, op overheidsinstigatie samengevoegde ondernemingen in zwakke sectoren spreekt het welhaast vanzelf. Er moet uiter-

aard eens een bodem in zicht komen van de gemeenschapsfondsen waaruit stagnatie wordt gefinancierd, nog daargelaten dat de aardigheid van het ondernemerschap er toch iets anders moet uitzien. Maar ook voor de sterke concentraties in perspectief-rijkeren sectoren kan de ingenomen machtspositie onmogelijk voor lange tijd voordelig zijn aangezien de problemen die hierboven zijn besproken om een directe oplossing vragen, al is het marktmechanisme hiervoor — zoals gezegd — geen stimulans en evenmin richtinggever. Milieu, vakbeweging, grondstoffenschaarste en de inkomensdiscussie (vooral de internationale, derde-wereldaspecten daarvan) maken een economische machtspositie misschien eerder gevaarlijk dan comfortabel. Anders gezegd: de relevante probleemgebieden voor het management van geconcentreerde machtige ondernemingen vallen grotendeels samen met die van de hedendaagse economische autoriteiten. Wil er voor het bedrijfsleven perspectief bestaan dan zullen de moderne maatschappelijke problemen immers opgelost moeten zijn, tenzij men zich van die zijde tevreden zou stellen met een maximale exploitatie van een tijdelijke machtspositie. Niet alleen zou daardoor de modieuze kritiek op de economische macht in de kaart worden gespeeld, er ontstaat ook een sfeer van wederzijds wantrouwen en verdachtmakerij, die de verbetering in de toestand slechts uitstelt ten nadele van vrijwel iedereen.

Praktische aanbevelingen

Tot slot dient nu nog de vraag te worden gesteld welke praktische aanbevelingen zouden kunnen worden ontleend aan de conclusie dat in het licht van de hiervoor genoemde economische problemen — op lange termijn gezien — de noodzaak tot oplossing ervan evenzeer dringend is voor de overheid als voor die ondernemingen die zich met enig succes hebben gevrijwaard voor hun meest bedreigende aspecten.

In de eerste plaats lijkt de politiek van verhoging der overheidsuitgaven ten behoeve van in het nauw gedreven sectoren althans in de bestaande vorm weinig zinvol. Niet alleen komt deze vroeg of laat in strijd met de te voeren politiek ten aanzien van actuele maatschappelijke vraagstukken, ook de consument is er uiteindelijk niet mee gediend (heeft iemand bijv. al iets gemerkt van goedkope textiel, schoenen, wol of lage transporttarieven?). Natuurlijk is het geheel terecht dat er getracht wordt de werkgelegenheid in stand te houden. Maar de gemeenschap kan dat toch niet voor langere tijd garanderen ten aanzien van sectoren die zijn vastgelopen.

Een „managementaxioma” luidt, dat het beleid op kansen gericht dient te zijn en niet op bedreigingen. Geldt dit ook niet voor de overheid als ze „stimuleert”? Politiek gesproken is toenemende werkloosheid een bedreiging voor elk kabinet en het lijkt er dan ook op, alsof de overheid dit axioma al enige jaren schendt. Zou het, laten we zeggen over 20 jaar, nu zoveel bewondering wekken dat de over-

heid werkgelegenheid garandeerde aan werknemers in verouderde, lawaaijige fabrieken waar eentonig werk moest worden verricht ter vervaardiging van te dure produkten; en dat door dezelfde overheid die het welzijn van de werkende mens in het vaandel had geschreven? Zou het niet beter zijn geweest om research te financieren ten behoeve van nieuwe produkten, te vervaardigen in schone en niet van gastarbeid afhankelijke werkplaatsen. Of misschien markt-onderzoek ten behoeve van de export, waar kleinere ondernemingen veelal niet toe in staat zijn? Of terbeschikkingstelling van gekwalificeerd management om met het aanwezige talent en kapitaal een nieuwe weg in te slaan die reële werkgelegenheid biedt? Of, tenslotte, financiering van onderzoek ter voorbereiding op een welvaartsstaat waar men niet meer zo in paniek raakt als er in plaats van 5 bijv. 4 dagen wordt gewerkt, en waarin de verdeling van werk een heel wat reëler probleem is dan verdeling van inkomen?

Een tweede mogelijkheid voor de overheid lijkt te liggen op het gebied van de coördinatie van kansen. Hiermee wordt bedoeld, dat bijv. kennis omtrent nieuwe markten en mogelijkheden die bij onderneming A niet worden gebruikt, onderneming B bijzonder goed van pas zou kunnen komen. Op dit gebied, alsook op dat van research en know-how is het bedrijfsleven per traditie nogal terughoudend. Hierin zou verandering moeten komen, waarbij instanties met een goede reputatie behulpzaam zouden kunnen zijn. In dit verband moet ook worden gewezen op de betreurenswaardige gewoonte, die nogal eens gevolgd schijnt te worden, dat bilaterale overeenkomsten voordelen opleveren voor onze grote ondernemingen, maar dat sectoren in moeilijkheden worden „vergeten”. Het onderhandelt misschien wat gemakkelijker, maar spijtig is het wel.

Tenslotte dient te worden gewezen op een toekomstige vergroting van de behoefte aan gekwalificeerd management. Daaronder dient niet allereerst te worden verstaan de categorie van hen, die een fabriek draaiend houden volgens schema, maar aan hen, die — het kwam zoëven al ter sprake — gedegen op de hoogte zijn van de opbouw, voornaamste karakteristieken, historische achtergronden, verborgen vooroordelen en wensen van het geweldig gecompliceerde netwerk van krachten en tegenkrachten waaruit onze maatschappij bestaat. „Gekwalificeerd” dient te worden verstaan als „in staat om organisaties te involveren in de maatschappij als geheel”. Dat er bij de tegenwoordige stand van zaken zoveel tegenstrijdigheden te destilleren zijn uit bijv. het overheidsbeleid ter zake van stimulering der bedrijvigheid, wijst op gebrekkig management.

Ter voorkoming van misverstand zij hieraan nog toegevoegd, dat dit geen impliciet pleidooi in hoeft te houden voor een verzorgingstechnocratie; politieke tactiek en de culturele tendenties die pas op wat langere termijn zichtbaar worden, kunnen wel degelijk beter met elkaar worden verzoend dan nu het geval is, met alle onoverzichtelijke narigheid van dien. Het vereist een nieuwe generatie van managers bij instituties en bedrijfsleven die deze taken aankunnen.

C. A. de Feyter

ESB

Mededeling

Congressen van het NVA

Van 23 tot en met 29 mei 1976 zal in Montreal (Canada) een internationale conferentie worden gehouden over „Trends in industrial and labour relations”. In Genève wordt van 6 tot

en met 10 september 1976 het vierde Wereldcongres van de International Industrial Relations Associations georganiseerd.

Inlichtingen over beide congressen: mev. A. Dijkman, p/a Stichting Bedrijfskunde, Poortweg 6-8, Delft, tel.: (015) 56 92 54.

Op donderdag 18 december, 15.00 uur, zal de Nederlandse Vereniging voor onderzoek van Arbeidsverhoudingen (NVA) in het IIB-gebouw, Poortweg

6-8, Delft haar ledenvergadering houden. De heer A. W. Gottschalk zal een inleiding verzorgen over: „Recent developments in collective bargaining in Great Britain”.

Blijf bij,

lees ESB!

Van marktonderzoeker naar sociaal onderzoeker

DRS. L. A. VAN DER LINDEN

Dat de marktonderzoeker zich van marketresearcher via marketingresearcher zou ontwikkelen tot sociaal onderzoeker zou men — met een klein vraagteken — kunnen zien als een van de grote lijnen, die men kan trekken uit het begin september gehouden congres van Esomar, de European Society for Opinion and Marketing Research, in Montreux. Het officiële onderwerp van de conferentie was: de kwaliteit van het onderzoek. Dit werd vanuit veel gezichtshoeken behandeld. De kwaliteit van het onderzoek werd geplaatst tussen de prijs, de communicatie en de distributie van het onderzoek. (Daarmede werd het marktonderzoek dus eigenlijk gezien als een produkt dat „gemarket” moet worden, en z'n eigen mix heeft).

Wat betreft de samenhang tussen kwaliteit en prijs van het onderzoek, waren er sprekers, die vonden dat betere kwaliteit zeker z'n geld waard is. Concurrentie tussen de bureaus zou weleens kunnen leiden tot vermindering van de kwaliteit. Anderzijds waren er, die zeiden dat kwaliteitshandhaving geen hoge kosten behoeft mede te brengen. Kwaliteitsverbetering van het onderzoek zocht men vooral in verbetering van de communicatie, van het overbrengen van de uitkomsten van het onderzoek naar de zijde van de opdrachtgever. Veel contact en samenwerking met de cliënt is een noodzaak. We zijn „problem-solvers”, was een slogan dat opgeld deed.

Technieken en toepassingsgebieden

De verbetering van het onderzoek werd uitgewerkt in de techniek van het onderzoek. Inzake het veldwerk werd de nadruk gelegd op training en motivering van de enquêteurs. Voorts wordt de non-respons een steeds groter probleem; een techniek voor het opvangen van dat probleem werd voorgedragen. De lay-out van de vragenlijst wordt aangepast aan de inleesmogelijkheden van de voortschrijdende computertechniek. De combinatie van longitudinaal panel-onderzoek en herhaalde ad-hoc-

enquêtes werd behandeld. Sociaal-psychologische methoden werden besproken. Op het gebied van de analyse van de uitkomsten werd aandacht geschonken aan steeds nieuwe toepassingen van multi-variate-methoden.

De uitwerking van het conferentiethema geschiedde eveneens op de toepassingsgebieden. Dat betrof: de auto- en benzinemarkt, de reis- en vrije-tijdsmarkt, de farmaceutica, de agrarische markt, de personeelswerfing, het bank- en verzekeringswezen, het media-onderzoek, de export-marketing, het industrieel onderzoek, de segmentatie, de distributie en de verpakking. Aan al deze onderwerpen waren parallelle werkgroepen gewijd. Ook voor algemene zaken als de vorming van vakmensen en het management van het vak waren dergelijke groepen opgezet. De toepassing van vergelijkbare methoden op het gebied van het opinie-onderzoek vond plaats in de terzelfder tijd en in hetzelfde gebouw gehouden conferentie van Wapor, de World Association for Public Opinion Research.

De confrontatie van enerzijds technieken en anderzijds de toepassingsgebieden leidde tot een matrix van aandachtsvelden met een zeer specialistisch karakter. Zo presenteerde de befaamde Duitse onderzoekster Elisabeth Noelle Neumann de uitkomsten van een methode om de selectieve perceptie te meten; en sprak Mark Abrams, de bekende Engelse onderzoeker, over indicatoren die de mate van welzijnsgevoel onder het publiek peilen.

Een voorbeeld van een geheel andere matrix-cel trof ik aan op het kruispunt van de steekproeftechniek en het industrieel onderzoek bij de samenstelling van representatieve steekproeven uit vestigingen in een bepaalde bedrijfstak. Kunt u zich voorstellen dat een onderzoeker blij is met het feit dat bedrijven met meer dan één aansluiting in het Nederlandse telefoonboek worden aangeduid met een sterretje? Het is een dankbare mogelijkheid om een stratificatie aan te brengen, in het steekproefkader van een populatie, waarvan overigens niets bekend is.

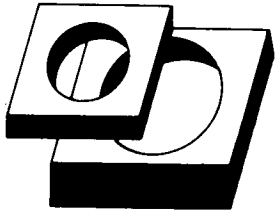
De deelnemers

Onder de bijna 800 deelnemers was de Engelse delegatie met ruim 100 man de grootste. Gegeven het feit dat er 100 Nederlandse vertegenwoordigers waren, 90 Duitse en 82 Franse, verbaast het dat deze laatste delegatie zo duidelijk liet blijken de dominantie van de Engelse taal te verafschuwen. Zulks ondanks haar volle plaats tussen de drie simultane vertalingen via de omroepinstallatie. Mijns inziens hadden de Nederlanders eerder recht op een plaatsje tussen dat systeem. Onze taalgenoten waren goed vertegenwoordigd op de lijst van sprekers en discussieleiders. Er waren belangstellenden uit alle delen van de wereld, inclusief Oost-Europa en de Derde Wereld. Het viel op dat er relatief veel uitvoerders waren en weinig gebruikers van onderzoek.

De brede context

Het congres werd geopend met een indrukwekkende rede van Gloor, directeur van Nestlé, als vertegenwoordiger van het gastland. Hij plaatste het onderzoek in de brede context van de huidige economische ontwikkeling. Op alle terreinen van de commerciële beleidsvoering draagt het onderzoek bij. De economische crisis leidt, volgens Gloor, tot een voorkeur van de consument voor goedkopere variëteiten van voedingsprodukten. De consument reageert thans meer rationeel. De producenten hebben hun reclame-budgetten vanwege de geringe cash-flow zeer beperkt. Volgens Gloor is het probleem nu het juiste moment te kiezen om de reclame-inspanning weer op een normaal niveau te brengen. Immers, „Ultimately of course, advertising cuts result in declining turnover”. De heroriëntatie van de marketing leidt tot de noodzaak van onderzoek. Mede op het gebied van de bepaling van de prijs van (nieuwe) produkten verwacht Gloor een inbreng van marktonderzoek.

Gelukkig werden de huidige wereldproblemen niet vergeten. Zo bepleitten

Bijstand en gezinsverzorging

DRS. P. H. LAMAN

In de memorie van toelichting van de begroting 1976 van het Ministerie van CRM wordt nadrukkelijk gewezen op de noodzaak om te komen tot kostenbeheersing bij dienstverlenende instellingen die mede via bijstandsuitkeringen worden gefinancierd. Inmiddels zijn een aantal specifieke maatregelen getroffen om de gezinsverzorging buiten de bijstand te brengen en zodoende beter beheersbaar te maken.

Indirecte financiering

Door gebruik te maken van de financieringsmogelijkheden van de bijstandswet kunnen bestaande vormen van dienstverlening worden uitgebreid en nieuwe ontwikkeld. Het aantal instellingen dat geheel of gedeeltelijk via de bijstand wordt betaald, neemt nog steeds toe. In 1975 zal naar raming hiermee een bedrag van f. 1,6 mrd. zijn gemoed. Op zich zelf bezien gaat het steeds om nuttige activiteiten als crisis-interventiecentra, gezinsvervangende tehuizen, psycho-therapeutische instellin-

gen, medische dagverblijven e.d. Het probleem bij deze financiering is echter dat geen enkele prioriteiten-afweging of toezicht op besteding van gelden mogelijk is. De Algemene Bijstandswet is namelijk gericht op individuele bijstandsverlening en geeft als zodanig de uitvoerders ervan (de gemeenten) geen enkele bevoegdheid om prioriteiten, kwaliteit en prijzen te stellen en te bewaken waar het gaat om instellingen.

Dit zou beter mogelijk zijn geweest wanneer de betreffende gemeentebesturen hadden besloten over te gaan tot subsidiëring van de instellingen. Een dergelijke subsidiëring zou echter ten laste gaan van de (beperkte) algemene middelen, terwijl bijstandsuitkeringen voor 90% door het rijk vergoed worden. Er ontstaat dan ook een toenemende neiging alleen die voorzieningen te financieren die via de bijstand worden opgezet 1). Hoewel het z.g. „gat in de bijstandswet” voor deze situatie verantwoordelijk moet worden gesteld, spelen ook de financiële verhoudingsregelingen in dit geval een rol.

Mogelijke oplossingen

Ter oplossing van deze beheersingsproblematiek bestaan verschillende mogelijkheden. Allereerst kunnen voor bepaalde soorten voorzieningen aparte wettelijke maatregelen worden getroffen die beheersing mogelijk maken. Dit is al in 1964 gebeurd voor de bejaardenoorden via de Wet op de Bejaardenoorden op grond waarvan toezicht door provinciale besturen mogelijk is. Dat dit toezicht in verband met de bijstandsuitgaven hard nodig is moge blijken uit het feit dat in 1975 ca. f. 1,1 mrd. aan bijstand voor verzorging in bejaardenoorden zal worden verstrekt ofwel $\frac{1}{3}$ van de totale landelijke bijstandsuitgaven.

Een andere oplossing is te vinden in de overgang van bepaalde voorzieningen naar het sociale verzekeringsstelsel. Zo heeft de inwerkingtreding van de AWBZ in 1968 een groot aantal verpleeginrichtingen vrijwel geheel buiten de ABW-financiering gebracht. De werkingssfeer van deze wet is in latere jaren nog verder uitgebreid, maar lang niet alle dienstverlenende instellingen zijn hier onder te brengen.

Voorts is het denkbaar instellingen beter in de hand te houden door een stelsel van subsidievoorwaarden. Een voorbeeld hiervan vormen de maatregelen die zijn aangekondigd met betrekking tot de instellingen voor gezinsverzorging. Op deze maatregelen zal hieronder nog nader worden ingegaan.

De genoemde oplossingen bestrijden alleen de symptomen, de oorzaak van de gebrekkige kostenbeheersing — het juridische gat in de wet — blijft voortbestaan. Er is nu echter een beleidsbrief aangekondigd waarin een aantal voorstellen tot wijziging van de ABW zullen worden gedaan 2). De nieuwe bepalingen moeten het mogelijk maken prioriteiten af te wegen en toe te zien op kwaliteit, prijzen, opnamecriteria e.d.

Engelse onderzoekers de toepassing van product-testing op de hulp aan ontwikkelingslanden. Op die manier zou natuurlijk voorkomen kunnen worden dat veel projecten vanwege onvoorziene omstandigheden op een mislukking uitlopen. In Wapor-verband werd uitvoerig gesproken over het probleem van de „deprivation”; een hele morgen werd besteed aan methoden om deze armoede-verschijnselen te meten. Speciaal het samengaan van handicaps, de z.g. multiple deprivation werd behandeld.

Toekomst

Wat is nu de toekomst van dit soort van onderzoek? Na de jaren vijftig, waarin de strijd om het motivatie-onderzoek plaatsvond, de jaren zestig

waarin verschillende methodologieën de geesten beroerden, zoals de segmentatie, de schaalmethoden, multi-variate-analyse, zijn in de jaren zeventig informatiesystemen en de wiskundig-modelmatige aanpak aan de orde (helaas niet op het congres). Het verworvene wordt geconsolideerd, verfijnd en verbreed. De toepasbaarheid op vele terreinen des levens is erkend. Het beroep heeft een plaats naast dat van advocaat, accountant en verzekeringsadviseur. Behalve producenten treden als opdrachtgevers ook overheidsinstanties, ideële instellingen en laatstelijk ook consumentenorganisaties op. Zou de toekomst leiden naar een integratie in een algemene wetenschap (art not science) van het primaire onderzoek op sociaal gebied?

L. A. van der Linden

1) Nota van de beraadsgroep knelpunten harmonisatie welzijnsbeleid en welzijns-wetgeving. Tweede Kamer, zitting 1973-1974 - 12968 nr. 2, blz. 21.

Deze wijzigingen zijn op korte termijn noodzakelijk. Tenslotte is in 1975 met de niet-beheersbare indirecte financiering naar raming een bedrag van ca. f. 500 mln. (excl. bejaardenoorden) gemoeid, terwijl steeds nieuwe instellingen van deze geldbron gebruik maken.

Relatie bijstand-gezinsverzorging

De gezinsverzorgingsinstellingen zijn illustratief voor de moeilijkheden die kunnen ontstaan als gevolg van financiering via bijstandsuitkeringen 3). Tot 1971 bestond er nauwelijks een relatie tussen bijstand en gezinsverzorging. Erkende instellingen op dit gebied werden grotendeels gefinancierd uit subsidies van rijk en gemeente. Beide vergoedden ca. 40% van de kosten. Als dekking van de niet door deze subsidiëring opgevangen kosten ontvingen de instellingen vaak nog een extra bedrag van de gemeenten en/of brachten zij een prijs in rekening bij hun cliënten. Deze prijs varieerde veelal al naar gelang de hoogte van het inkomen van de betreffende cliënt. Hierdoor kon het aantal personen dat voor de kosten van gezinsverzorging bijstand moest aanvragen beperkt blijven.

In 1971 nam het rijk het subsidiedeel van de gemeenten over en ging 80 à 85% van de kosten vergoeden. Deze centralisatie hing onder meer samen met het streven van het rijk naar schaalvergroting; bovendien hoopte men op deze wijze een effectiever beleid te kunnen voeren met betrekking tot de hulp aan thuiswonende bejaarden.

Bij de centralisatie van de financiering werd tevens bepaald dat eventuele extra gemeentelijke subsidies niet meer voor vergoeding via het gemeentefonds in aanmerking kwamen. Dit leidde ertoe dat vrijwel alle gemeenten afzagen van extra subsidiëring. Hierdoor kwamen veel instellingen in financiële moeilijkheden. De bij de cliënten in rekening gebrachte tarieven werden verhoogd, terwijl in veel gevallen de koppeling van het tarief aan de hoogte van het inkomen werd afgeschaft (wat een administratieve vereenvoudiging betekende).

De nieuwe, hogere tarieven bleken voor veel mensen in de lage inkomensgroepen niet meer betaalbaar, zodat een forse toename van het beroep op de bijstand viel te constateren. In 1974 beliep dit landelijk ca. f. 45 mln. Hadden de gemeenten voorheen via hun (extra) subsidiëring nog wel mogelijkheden om kostenbeheersend op te treden, de bijstand biedt hiertoe zoals we zagen geen mogelijkheden. Deze gewijzigde situatie stelde een aantal instellingen in de gelegenheid om via de tarieven ook niet-

subsidiabele kosten te gaan dekken, terwijl in veel gevallen reservevorming plaatsvond.

Enigszins los van deze ontwikkelingen stond de groei van de bijstandsverlening voor de z.g. ongeorganiseerde hulpverlening door particulieren (kinderen, kennissen, andere particuliere hulp), waar in 1974 een bedrag van ca. f. 55 mln. voor werd uitgegeven. Hoewel het bij deze vorm van hulpverlening niet gaat om indirecte financiering van instellingen doen zich ook op dit terrein kostenbeheersingsproblemen voor. Zo worden bijv. allerlei verschillende criteria gehanteerd om vast te stellen of, en zo ja in hoeverre deze hulp nodig is, terwijl het daadwerkelijk plaatsvinden van de hulpverlening nauwelijks controleerbaar is.

Maatregelen

De minister van CRM wil nu vanaf 1 januari 1976 de bijstandswet voor georganiseerde en ongeorganiseerde hulp afgrenzen. Dit zou dienen te geschieden door overheveling van de ongeorganiseerde hulp naar de gesubsidieerde instellingen, het wederinvoeren van tarieven naar draagkracht en een exploitatie-subsidie in plaats van het huidige stelsel, dat voorziet in een vergoeding op basis van personeelslasten en het aantal cliënten. Op langere termijn zouden landelijke criteria voor de hulpverlening moeten worden ontwikkeld.

Deze rubriek wordt verzorgd door het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven

De minister acht deze maatregelen noodzakelijk omdat financiering zowel via de subsidieregeling als via de bijstandswet ertoe leidt dat een groter beroep op overheidsmiddelen wordt gedaan dan nodig is voor de hulpverlening. Een besparing van f. 30 mln. in 1976 wordt mogelijk geacht zonder daarmee de hulpverlening te schaden 4).

Uit de reactie van de Centrale Raad voor de gezinsverzorging is inmiddels gebleken dat hierbij gedacht moet worden aan een eenmalige bezuiniging die volledig ten laste zal gaan van de door de instellingen opgebouwde reserves.

Duurzame kostenbesparing

Of in 1976 voor de overheid inderdaad een dergelijke kostenbesparing mogelijk is en of deze ook in latere jaren kan worden geëffectueerd, valt op dit moment nauwelijks te voorspellen omdat dit afhankelijk is van een aantal nu nog onbekende factoren.

Een kostenbesparing zou optreden wanneer de eigen bijdragen van de cliënten groter zouden worden dan nu het geval is. Dit zal worden bepaald door de hoogte van de tarieven voor de verschillende inkomensgroepen gekoppeld aan het aantal cliënten in deze groepen. Zelfs al kent men de hoogte van de tarieven, toch zal pas achteraf vast te stellen zijn wat het gevolg is van de inkomsten van de instellingen.

Wat het effect op de uitgaven zal zijn van de integratie van de ongeorganiseerde hulp is eveneens moeilijk aan te geven. Verwacht mag worden dat wanneer de ongeorganiseerde hulpen in dienst komen van de instellingen ze duurder zullen worden (o.a. door overheadkosten). Of de mate waarin deze hulp wordt verstrekt kan worden beperkt, is voor een groot deel afhankelijk van de nog te ontwikkelen landelijke criteria voor het verstrekken van hulp.

Omdat de in het totaal ca. 300 gezinsverzorgingsinstellingen elk een andere inkomsten- en uitgavenstructuur hebben, dient, wanneer men landelijk uniforme tariefschalen wil hanteren, overgegaan te worden op een exploitatie-subsidie. Bezwaren tegen een dergelijke subsidiëeringsvorm zijn onder meer de ingewikkelde berekeningswijze en de benodigde omvangrijke controle door de subsidiënt, welke hoge eisen stelt aan de administratie van de instelling 5).

Wor den dus enerzijds de gemeentelijke sociale diensten ontlast door de beëindiging van bijstandsuitkeringen voor gezinsverzorging, anderzijds leidt dit tot een zwaardere belasting van het personeel van de instellingen. Daarnaast komt dan nog dat men zich nu moet gaan bezighouden met de berekening van de draagkracht van de hulpvrager.

Concluderend kan gesteld worden dat de nu aangekondigde maatregelen ongetwijfeld zullen leiden tot betere mogelijkheden om de kosten te beheersen. Of echter ook een (duurzame) besparing op overheidsmiddelen zal optreden, valt nauwelijks te voorspellen.

P. H. Laman

2) *Memorie van toelichting op de begroting 1976 van het Ministerie van CRM*, blz. 74.

3) Gebruik is gemaakt van een uitgebreide inventarisatie van de beheersingsproblemen in de gezinsverzorging in het rapport van de intradepartementale werkgroep van het Ministerie van CRM „relatie Algemene Bijstandswet-Gezinsverzorging”, Staatsuitgeverij 1975.

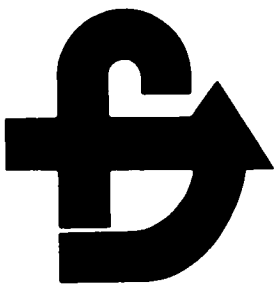
4) *Memorie van toelichting begroting 1976 CRM*, blz. 60.

5) *Overheids subsidie aan particuliere instellingen op het gebied van de volksgezondheid en het maatschappelijk werk, deel I; rijks-subsidieregelingen*, VNG, Blauwe reeks, nr. 11, blz. 89.

Met „ESB” een beter economisch-politiek inzicht

Vervangingswaarden als basis van de winstbepaling voor het internationale voetlicht

DR. K. VAN DER HEEDEN

In Australië en Engeland hebben door de regering ingestelde commissies voorgesteld de kosten- en winstbepaling, onder meer ten behoeve van het prijsbeleid en de publieke en fiscale verantwoording, te stelen op de ideeën van de vervangingswaardetheorie. In Australië betreft het de rapportage van de Committee of inquiry into inflation and taxation, mei 1975, onder voorzitterschap van R. L. Mathews (het *Mathews-rapport* 1). In Engeland gaat het om het z.g. *Sandilands-rapport* van de Inflation accounting committee, september 1975, onder voorzitterschap van FEP Sandilands 2).

De kern van het betoog, zowel in het *Mathews-* als het *Sandilands-rapport*, wordt het beste weergegeven door de volgende omschrijving van inflatie in de „Brief guide to the report of the Inflation accounting committee”, op verzoek van de Engelse regering opgesteld door Sandilands 3):

„In a practical, everyday sense, inflation means a persistent rise in the prices of goods and services, or conversely a persistent fall in the purchasing power of money. Neither inflation nor the purchasing power of money can be measured in the abstract, but only in relation to the changes in prices of specific items of goods and services on which money is spent. Inflation is not a phenomenon capable of independent measurement affecting all individuals, companies and other entities in the same way. The rate of inflation will vary for different individuals, companies and other entities according to the selection of goods and services which they buy. A company's accounts should show the effect of inflation on that particular company's operations”.

Het feit, dat alleen specifieke vervangingswaarden bij de waardering worden gebruikt betekent, dat de gevolgen van de inflatie op monetaire waarden als kas, debiteuren- en crediteurensaldi niet worden verdisconteerd bij de winstbepaling. Ook ontbreekt een reëel handhavingscriterium voor het eigen vermogen. In één van de in Engeland verschenen commentaren op het *Sandilands-rapport* treft men dan ook

de opmerking aan, dat „the Sandilands-report, entitled Inflation accounting, has virtually nothing to say about inflation”.

De aanbevelingen van beide commissies komen erop neer, dat jaarlijks wordt afgeschreven naar vervangingswaarden, inhaalafschrijvingen worden niet toegepast. Daarnaast worden de kosten van de verkopen, exclusief afschrijvingen uiteraard, opgehoogd tot het vervangingswaarde-niveau. In feite betekent dit laatste een opwaardering van de beginvoorraden. In het *Sandilands-rapport* werkt een en ander ook door in de balanswaarderingen. Overigens zij vermeld, dat beide commissies hun aanbevelingen lijken te beperken tot de jaarwinst. Bij liquidatie van de onderneming vallen de waardesurplusen in de winst. De problematiek van de economische vervanging, in Nederland als een belangrijk obstakel voor toepassing ervaren, lijkt in beide rapporten met een zekere geringschatting te zijn behandeld.

Verschillen met inflation accounting

Gezien het feit, dat inflation accounting op basis van geldeenheden van gelijke koopkracht bij de beoefenaren van accountancy in beide landen hoog op de verlanglijst staat 4), lijkt het aardig om voorbeeldsgewijs de verschillen te laten zien tussen het voorgestelde en inflation accounting 5). Ik neem hiervoor het volgende voorbeeld. Begin- en eindbalans, met historische kostprijzen volgens de fifo-methode, luiden als hieronder en op de volgende kolom is aangegeven.

Balans per 1 januari 1975

Vaste activa	100.000	Aand.kap.	100.000
Voorraad	50.000	Schuld	100.000
Kas	50.000		
	200.000		200.000

Bij een inflation accounting worden

Vaste activa	90.000	Aand.kap.	100.000
Voorraad	80.000	Schuld	118.000
Kas	60.000	Winst	12.000
	230.000		230.000

de begin- en eindbalans herwaardeerd op guldenwaarden ultimo het boekjaar. Dit betekent dat op kasgeld en andere nominale activa een verlies wordt geleden, dat op de schulden echter winsten worden gemaakt. In casu resulteert per saldo een winst door het netto-saldo aan monetaire passiva.

Gegeven is verder nog, dat de prijsindex voor het gehele boekjaar van 100 naar 110 is gestegen. De vermenigvuldigingsfactor van activa en passiva, die het gehele jaar aanwezig zijn geweest, bedraagt dus 1,10. De aanpassing van de voorraden geschiedt met een factor van 1,02 omdat deze voorraad in de loop van het vierde kwartaal is aangeschaft. De gecorrigeerde eindbalans wordt weergegeven op blz. 1034.

Volgens de methodiek van het *Sandilands-rapport* zal de eindbalans, onder de veronderstelling dat de specifieke prijsindices gelijk zijn aan de algemene koopkrachtcorrectie en dat de toeneming van de voorraad pas in het vierde kwartaal heeft plaatsgevonden, volgens de bedoelingen van Mathews en Sandilands, er als volgt uitzien (zie blz. 1034 r.k.).

1) Australian Government Publishing Service, Canberra, 1975.

2) Her Majesty's Stationary Office, Command 6225, Londen, 1975.

3) Her Majesty's Stationary Office, Dd 289836, K32 9/75, Londen, 1975.

4) Engeland, *Exposure draft 8* van de Accounting Standards Steering Committee, Accounting for changes in the purchasing power of money, januari 1973 en juni 1974. Australië, *Preliminary Exposure draft 7*, Accounting for changes in the purchasing power of money, Australian Accounting Standards Committee, 1974.

5) Zie voor een uiteenzetting van inflation accounting met een constante geldeenheid K. v. d. Heeden, *Inflatiebestendige winstberekening*, *WFR*, jrg. 104, 19 juni 1975.

Vaste activa	90.000 x 1,1 =	99.000	Aand.kap.	100.000 x 1,1 =	110.000
Voorraad	80.000 x 1,02 =	81.600	Schuld		118.000
Kas		60.000	Winst		12.600
		<u>240.600</u>			<u>240.600</u>

Vaste activa	99.000	Aand.kap.	100.000	} 10.000 vaste activa 5.600 voorraad
Voorraad	81.600	Herwaardering	15.600	
Kas	60.000	Schuld	118.000	
		Winst	7.000	
	<u>240.600</u>		<u>240.600</u>	

Het verschil in winst ad f. 600 tussen de historische uitgangsprijsmethode en inflation accounting is het saldo van f. 1.000 meer afschrijvingen en f. 1.600 boekwinst op voorraden bij inflation accounting. De boekwinst op vaste activa wordt gecompenseerd door de opwaardering van het aandelenkapitaal. Het verschil in winst ad f. 5.600 (6) tussen inflation accounting en de methode die in het *Mathews- en Sandilands-rapport* wordt voorgestaan, wordt veroorzaakt door de opwaardering van de goederen-voorraad met f. 5.600 voor de verschillen tussen historische uitgavenprijzen en vervangingswaarden. Het feit dat tegenover deze meerwaarden geen eigen vermogen staat is alleen bij inflation accounting relevant en leidt er bij dit systeem toe dat winst wordt genoten. In casu is deze winst voor f. 4.000 ondergedoken in de transactieresultaten en is voor f. 1.600 gevormd door de opwaardering op de balans.

Het feit dat uit monetaire activa en passiva resp. verlies en winst kan voortvloeien lijkt de opstellers van de rapporten ertoe te hebben geleid tégen inflation

accounting en vóór de vervangingswaardevariant te kiezen. Lijkt hiervoor, indien naar het voor de onderneming gunstigste winstbepalingsstelsel wordt gezocht, bij de bepaling van de jaarwinst wel wat te zeggen, bij de berekening van de totaalwinst van de onderneming kan het eindoordeel anders luiden. Dan immers wordt het voordeel van inflation accounting relevant dat, anders dan bij de bepleite vervangingswaardevariant, het rekenen met constante geldeenheden

**Deze rubriek wordt verzorgd door het
Fiscaal-Economisch Instituut van de
Erasmus Universiteit Rotterdam**

tot een definitieve vrijstelling leidt. Met name voor de kleinere, aan de persoon van de ondernemer gebonden ondernemingen zal dit een belangrijke omstandigheid zijn. Tenslotte zij nog vermeld, dat bij inflation accounting, voor zover met eigen vermogen wordt gewerkt, inhaalafschrijvingen — door Mathews en Sandilands verworpen — automatisch plaatsvinden door de

regelmatige aanpassingen van het eigen vermogen. Ook dit strekt vooral in het voordeel van de kleinere ondernemingen, die onregelmatig zullen investeren.

Conclusie

De conclusie ten aanzien van de twee rapporten moet mijns inziens zijn dat voor de desbetreffende landen een belangrijke stap is gedaan in het substantialistisch denken bij de winstbepaling, maar dat de gekozen richting nog onvoldoende gemotiveerd en onvoldoende geselecteerd lijkt.

K. van der Heeden

6) Globaal berekend als $50.000 \times 1,08 + 80.000 \times 1,02$. Opgemerkt zij, dat in de Australisch-Engelse vervangingswaardevariant niet wordt gewerkt met normale voorraden. Wel worden „extraordinary gains” onderscheiden.

L. H. Klaassen en A. C. P. Verster met medewerking van T. H. Botterweg: Kostenbatenanalyse in regionaal perspectief. H. D. Tjeenk Willink, Groningen, 1974, 214 blz., f. 32,50.

Deze publikatie is ontstaan uit een aantal colleges die aan de Erasmus Universiteit werden gegeven over het onderwerp kosten-batenanalyse; kortweg aan te duiden als kba.

Het boek bestaat uit twee delen: in deel I wordt de theorie uiteengezet en in deel II worden een aantal praktische toepassingen gegeven.

In de inleiding (hoofdstuk 1) wordt kba omschreven als een methode waarbij de netto-baten van een project worden bepaald, ten einde een beslissing te kunnen nemen over het al dan niet uitvoeren van het project. De basis van de kba ligt in de welvaartstheorie en wel de Paretiaanse variant ervan. Dit betekent dat er wordt uitgegaan van de voorkeuren van de individuele subjek-

ten. In principe moeten bij kba de voor- en nadelen voor alle betrokken subjecten worden bepaald. Hier ligt een belangrijk verschil met bedrijfseconomische rendementsberekeningen. Het bedrijfsleven bepaalt namelijk alleen de voor- en nadelen voor het bedrijf. Het houdt hierbij geen rekening met effecten op andere subjecten.

De hoofdstukken 2 t/m 5 en 7 worden besteed aan de gebruikelijke onderwerpen die in de leerboeken over kba aan de orde komen. Hoofdstuk 2 gaat over de discontovoet; dit is de grootte waarmee toekomstige geldbedragen kunnen worden omgerekend tot huidige bedragen. In het boek wordt aangegeven dat het begrip discontovoet twee betekenissen kan hebben, namelijk

als maatstaf voor de maatschappelijke tijdvoorkeur en als rendement van een investering. Dit verschil wordt echter niet duidelijk uiteengezet. Ook maken de schrijvers geen keuze voor een van de twee discontovoeten.

In hoofdstuk 3 wordt een uiteenzetting gegeven over het begrip economisch surplus. Dit begrip speelt een belangrijke rol bij de bepaling van de baten van een project. De baten zijn gelijk aan het bedrag dat de subjecten maximaal voor het goed willen bepalen. Dit is in het algemeen hoger dan het feitelijk te betalen bedrag. Dit extra bedrag is het consumentensurplus. Bij de bepaling van dat surplus moeten veel theoretische en ook praktische problemen worden overwonnen. We mogen namelijk niet uitgaan van de vraagcurve, omdat dan het marginale nut van het inkomen niet constant is. Dit probleem kan worden overvonden door uit te gaan van „gecompenseerde vraagcurven”. Daarmee verdwijnt het begrip consumentensurplus en ontstaan twee nieuwe begrippen: het „compensating surplus” en het „equivalent surplus”. De kwantificering van deze twee grootheden geeft echter veel problemen. In het boek worden hiervoor geen methoden aangegeven. Wel wordt in hoofdstuk 5 het consumentensurplus van een

weg berekend. In hoofdstuk 4 wordt op summier wijze een relatie met de inkomensverdeling gelegd.

Hoofdstuk 6 is volgens mij het belangrijkste onderdeel van het theoretische gedeelte. Hierin wordt een oorspronkelijke aanpak geboden voor de kba.

De schrijvers gaan ervan uit dat het welzijn opgebouwd is uit een drietal welvaartscategorieën, namelijk:

- het biologische leefmilieu van mensen;
- het economisch-technische leefmilieu en
- het sociaal-culturele leefmilieu.

De productieve voorraden van deze milieus worden opgevat als kapitaalvoorraden.

Het totstandbrengen van een project heeft altijd invloed op één of meer van bovengenoemde soorten kapitaal. Bij de meeste projecten gaat het natuurlijke kapitaal achteruit. Deze milieuerslechtering moet dan in mindering worden gebracht op de baten van het project. Dit betekent dat het milieu moet worden gekwantificeerd. We moeten het bedrag bepalen dat de subjecten bereid zijn te betalen voor het milieugoed. Dit bedrag is echter niet bekend, omdat de mensen niets hoeven te betalen om van de natuur te kunnen genieten. Kwantificering van het milieu geeft daarom grote moeilijkheden. De auteurs hebben echter hier iets op gevonden; dit is het *schaduwproject*. Het betekent dat naast het basisproject nog een ander project — het schaduwproject — wordt uitgevoerd. De bedoeling van het schaduwproject is dat de milieuerslechtering die door het basisproject wordt veroorzaakt weer ongedaan wordt gemaakt. Door het tot stand brengen van het schaduwproject wordt natuurlijk kapitaal geproduceerd, waardoor de voorraad natuurlijk kapitaal na het tot stand brengen van het project even groot is als daarvoor. Dit heeft twee voordelen: in de eerste plaats gaat het milieu niet achteruit en in de tweede plaats behoeft de waarde van het milieu niet in geld te worden uitgedrukt, omdat geen milieu wordt opgeofferd.

In hoofdstuk 7 worden een groot aantal rentabiliteitscriteria behandeld, zoals de interne rentevoet, de cash flow, de baten-kosten-verhouding en de kapitaalcoëfficiënt. Jammer is dat in het boek geen keuze voor een bepaald criterium wordt gemaakt. De schrijvers geven de voor- en nadelen van de criteria aan, maar laten het verder aan de lezer over.

Naast de baten moeten natuurlijk ook de kosten worden bepaald. Bij kba wordt het begrip alternatieve kosten toegepast. De schrijvers besteden weinig aandacht aan dit begrip. De alternatieve kosten (ook wel „opportunity costs” genoemd) worden gedefinieerd als de waarde van de economische

hulpbronnen in hun beste alternatieve aanwending. In het boek wordt echter geen aandacht besteed aan de vraag: hoe de alternatieve aanwending van de produktiemiddelen kan worden bepaald en welke invloed dit alternatief heeft op de hoogte van de alternatieve kosten. Over deze problemen wordt wel wat gemakkelijk heen gelopen.

Deel II van het boek bevat een viertal toepassingen. Deze zijn de rentabiliteit van een dijkverhoging; indijking van het Waddengebied; industriële ontwikkeling van Hunterson (West Centraal Schotland) en een project waaraan sociaal-economische en milieu-aspecten zijn verbonden toegepast op het Waddengebied.

Aan het project Hunterson heeft het boek m.i. zijn titel te danken, omdat nu het „regionaal perspectief” duidelijk wordt. Het project betreft namelijk de industrialisatie van een regio. Het aantal industrieën is beperkt gebleven tot een staalfabriek en een olieraffinerij. Van deze industrieën zijn de baten en de kosten voor de regio bekend. Ten einde de noodzakelijke informatie te verkrijgen waren regionale inzet-afzet-tabellen vereist. Omdat deze tabellen alleen voor het gehele land bestonden, zijn de regionale tabellen hieruit afgeleid. De wijze waarop dit is verricht staat uitvoerig beschreven in het boek.

Naast het project Hunterson is in het boek vrij veel aandacht besteed aan het Amelander Wad. Onderzocht zijn de voor- en nadelen van indijking van dit gebied. Hierbij zijn tal van aspecten in beschouwing genomen, zoals:

- de visserij op het Amelander Wad;
- invloed op de vangsten van de Noordzeevisserij, vanwege kinderkamerfunctie van de ingedijkte delen van de Waddenzee;
- het ontstaan van reistijdwinsten door de verkeersvoorzieningen;
- het ontstaan van nieuwe recreatiegebieden;
- verslechtering van het milieu.

Uit deze berekeningen is gebleken dat de kosten groter zijn dan de baten, zodat het project is afgewezen. Aan het schaduwproject is men dus niet toegekomen, omdat eerder reeds vaststond dat de kosten hoger waren dan de baten. Dit is verheugend voor de milieu-beschermers, maar aan de andere kant toch ook jammer, omdat we nu niet te weten komen wat het schaduwproject van het Amelander Wad is. Door het ontbreken van de praktische toepassing is de schaduwprojectbenadering blijven steken in theoretische exercities.

Samenvattend kan worden gesteld dat het nuttig is de toepassingen te bestuderen. Een originele aanpak is geboden voor de kwantificering van het milieu (het schaduwproject). Bepaalde theoretische onderdelen komen echter minder goed uit de verf. Ik acht het boek daarom geschikt voor mensen die

belangstelling hebben voor praktische toepassingen. Wel moet men niet terugschrikken voor enige wiskunde op het gebied van matrices, vectoren en integralen.

Th. Zuidema

Prof. Dr. F. Hartog en Mr. J. Spaanstra: Aspecten van een vermogenswinstbelasting. Kluwer BV, Deventer, 1975, 31 blz., f. 6,50.

Inleidingen ten behoeve van de algemene vergadering van de vereniging van Inspecteurs van 's Rijks belastingen op 17 mei 1974 te Amsterdam. Prof. Hartog behandelde de economische aspecten en Mr. Spaanstra de fiscaal-juridische. Overdruk van *Weekblad voor fiscaal recht* van 12 december 1974, nr. 5206.

Douglas Foster: Management en winst. Marka paperback nr. 3, Het Spectrum BV, Utrecht/Antwerpen, 320 blz., f. 25.

Douglas Foster: Management en groei. Marka paperback nr. 4, Het Spectrum BV, Utrecht/Antwerpen, 144 blz., f. 15.

In deze beide Marka-boeken beschrijft Douglas Foster, lector aan het Ealing Technical College, de mogelijkheden, technieken en instrumenten, die de leiding van een onderneming ter beschikking staan om doelgericht te werken aan winst en groei. Systematisch en overzichtelijk komen alle aspecten van het bedrijfsbeleid aan de orde. De boeken, die onafhankelijk van elkaar kunnen worden gebruikt, zijn vooral gericht op managers die hun kennis nog eens willen oprispen en aanvullen en op „nieuwkomers” die hun kennis van praktisch management willen vergroten. Oorspronkelijke titels: *Management for profit* en *Managing for growth*.

esb

Mededeling

Van marketing naar verkoop

Op zaterdag 22 november a.s., 10.00 uur, organiseert de Junior Marketing Groep Nederland (JMG) een bijeenkomst over: „Van verkoop naar marketing”. Op deze bijeenkomst zullen problemen en ervaringen met betrekking tot dit veranderingsproces worden besproken.

Plaats: 't Hoogt, Hoogt 4, Utrecht. Kosten (incl. lunch): f. 35; NIMA-JMG-leden en HEAO-studenten: f. 27,50. Inlichtingen: NIMA-secretariaat, Van Alkemadelaan 700, Den Haag, tel.: (070) 26 43 41, tst. 216.

De Unie van Waterschappen is de landelijke organisatie van de waterschappen in Nederland die de belangen van de aangesloten leden-waterschappen behartigt om mede daardoor een goede waterstaatsverzorging te behouden. Zij onderhoudt daartoe contact met de landelijke, provinciale en gemeentelijke overheden en adviseert bij de voorbereiding van wettelijke of andere maatregelen.

Het algemeen bestuur hiervan wenst in contact te komen met gegadigden voor de per 1 januari a.s. vacerende functie van

directeur

Tot zijn taak zal tevens horen het optreden als secretaris van de vereniging en als hoofdredacteur van het vakblad Waterschapsbelangen, het orgaan van de unie.

Tot zijn taak behoort verder

- het voorbereiden en ten uitvoer brengen van het bestuursbeleid
- het houden van voordrachten en het adviseren van de \pm 550 aangesloten leden-waterschappen
- het begeleiden van commissies
- het leiding geven aan het in Den Haag gevestigd bureau.

In aanmerking voor deze functie komen zij die beschikken over

- ervaring op leidinggevend en organisatorisch gebied
- goede uitdrukingsvaardigheid in woord en geschrift
- uitstekende contactuele en representatieve eigenschappen
- een dynamische persoonlijkheid.

Leeftijd bij voorkeur niet ouder dan 50 jaar.

Salaris van f 5.647,- tot f 7.192,- (schaal 152 BBRA), afhankelijk van de mate van deskundigheid en ervaring.

De functie valt onder de Algemene burgerlijke pensioenwet.

Geïnteresseerden wordt verzocht zich schriftelijk, onder nummer B/382/1, te wenden tot het algemeen bestuur van de Unie van Waterschappen, p/a Bosboom en Hegener N.V., t.a.v. de heer L. S. Oey, De Lairessestraat 111-115, Amsterdam-1007, met volledige opgave van personalia, opleiding en ervaring, liefst voorzien van een recente pasfoto. Reflecteren voor uiterlijk 1 november a.s.

BOSBOOM + HEGENER
